

VILNIAUS UNIVERSITETAS

FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Konradas Pukinskas

Lietuvių filologijos studijų programa

Salomėjos Nėries poezijos kritinė recepcija (1927–1938)

Bakalauro rašto darbas

Darbo vadovė prof. dr. Brigita Speičytė

Vilnius

2025

Konradas Pukinskas, *Salomėjos Nėries poezijos kritinė recepcija (1927–1938)*. Bakalauro darbas, vadovė prof. dr. Brigita Speičytė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2025, 58 p.

Raktažodžiai: Salomėja Nėris, recepcija, kritika, recenzija, kritikos straipsnis, anotacija, lūkesčių horizontas.

Anotacija

Darbe analizuojami Salomėjos Nėries pirmų keturių poezijos rinkinių – *Anksti rytą*, *Pėdos smėly*, *Per lūžtantį ledą*, *Diemedžiu žydėsiu* – kritikos tekstai, publikuoti Nepriklausomos Lietuvos periodinėje spaudoje 1927–1938 m. Analizuojama medžiaga – keturiasdešimt šeši kritikos tekstai: trisdešimt aštuonios recenzijos, du kritikos straipsniai ir šešios anotacijos. Kritikos tekstai tiriami, siekiant rekonstruoti tuometinį kritikų, kaip tam tikros skaitytojų grupės, lūkesčių horizontą ir palyginti bei įvertinti jo sąveiką su Nėries kūrybinėmis naujovėmis. Tyrimo metodologija – Hanso Roberto Jaušo recepcijos teorija, išdėstyta studijoje *Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija*. Išanalizavus kritikos tekstus paaiškėjo, jog Nėries poezijos kritinė recepcija buvo veikiama moteriškos lyrikos sampratos, biografinės autorės ir lyrinės subjektės tapatinimo bei ideologinių vertinimo kriterijų. Šis darbas gali būti aktualus ir naudingas besidomintiems lietuvių literatūros kritika ir Nėries kūryba.

Turinys

Įvadas	4
1. Teorinė dalis	8
1.1.1 (Kritinė) recepcija	8
1.1.2 Recepcijos teorija	8
1.1.3 Lūkesčių horizontas	9
1.1.4 Skaitytojų ratas	10
1.1.5 Dialogas tarp skaitytojo ir kūrinio	11
1.2.1 1920–1940 m. lietuvių literatūros kritikos padėtis	12
1.2.2 Salomėjos Nėries kritikos apžvalga	14
2. Tiriamaoji dalis	16
2.1 <i>Anksti rytą</i>	16
2.1.1 Moteris poetė	16
2.1.2 Pasaulėvaizdžio raiškos vertinimas	17
2.1.3 S. Nėries ir K. Binkio „sutuoktuvės“	19
2.1.4 S. Nėries vertinimas (lietuvių) literatūros kontekste	20
2.1.5 Poetikos vertinimas	21
2.2 <i>Pėdos smėly</i>	23
2.2.1 Rinkinio brandumas	23
2.2.2 <i>Posūkis kairėn</i>	26
2.2.3 Moteriškas maištas	27
2.2.3 „Poetės kūrybinės evoliucijos rezultatas“	28
2.3 <i>Per lūžtantį ledą</i>	32
2.3.1 <i>Kairiųjų</i> naujovių teisinimas	33

2.3.2 Tikroji Salomėja Nėris	36
2.3.4 Nepastebėtos naujovės	38
2.4 <i>Diemedžiu žydėsiu</i>	41
2.4.1 Brandos poezija.....	43
2.4.2 Santykis su „dėdėmis“	46
Išvados.....	48
Šaltiniai	50
Literatūra.....	53
Santrauka.....	55
Summary.....	57

Įvadas

Darbo aktualumas ir naujumas. Šiame darbe analizuojama 1927–1938 m. spaudoje skelbta Salomėjos Nėries kūrybos kritika, kuri atskirai ir nuosekliai nėra aptarta, kadangi lietuvių literatūros tyrimuose daugiausia dėmesio skirta Nėries kūrybai ir biografijai: „Kelios monografinės knygos, keliolika studijų, daug straipsnių, atskirų eilėraščių analizių, atsiminimų, biografinis romanas, gyvenimo ir kūrybos metraštis“ (Daujotytė, 2001, p. 285). Apie kritikos neištirtumą liudija ir paskelbti veikalai: Donato Saukos *Salomėjos Nėries kūryba (1921–1940)* (1957), Vytauto Kubiliaus *Salomėjos Nėries lyrika* (1989); Viktorijos Daujotytės *Salomėja Nėris: gyvenimo ir kūrybos skaitymai* (1999), *Parašyta moterų* (2001), *Salomėja Nėris: fragmento poetika* (2005) ir kt. Minėtuose veikaluose Nėries poezijos kritika yra referuojama ir trumpai apibendrinama, pasinaudojant ja tyrėjų minčių plėtojimui. Pavyzdžiui, Sauka (1957, p. 36) samprotauja: „Kas nauja ir prasminga S. Nėries poezijoje? Pirmieji jos vertintojai pabrėžė išskirtinę, esminę poetinę savybę – jos originalumą“. Panašiai į kritiką atsižvelgia ir Daujotytė (2001, p. 292): „‘Anksti rytą’ recenzentai ir skaitytojai pastebėjo ypatingą šio rinkinio poezijos moteriškumą, ne dekoratyvų, o vidinį, ne eksponuojamą, o tarsi slepiamą“.

Daugiausiai medžiagos kritinei recepcijai tirti pateikiama šiuose veikaluose: Vlodo Žuko *Salomėjos Nėries kūriniių ir literatūros apie ją bibliografija* (1959), Vytauto Rakausko sudarytas rinkinys *Salomėja Nėris literatūros moksle ir kritikoje* (1981) ir Viktoro Aleknos dviejų tomų *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis* (1995, 1997). Žuko (1959, p. 354) bibliografijoje yra fiksuotos recenzijų bei kritikos straipsnių publikavimo aplinkybės, tačiau pateikta kritika yra atrinka: „[I]mami tik tie, kuriuose poetė minima, duodant jos charakteristiką, arba kuriuose randama kai kurių duomenų literatūriniais ryšiams bei įtakoms nušviesti“. Kitaip tariant, bibliografija neaprepia visos analizuojamo laikotarpio spausdintos kritikos. Tokia pati problema įžvelgiama ir Rakausko (1981, p. 4) rinkinyje, kurio uždavinys yra „pateikti svarbiausius kritikos ir literatūros mokslo tyrinėjimų rezultatus, įdomesnius rašytojų straipsnius, pasisakymus bei recenzijas“. Tai reiškia, kad sudarytojas irgi nesutelkė visos išspausdintos kritikos. Tačiau Aleknos veikale yra suregistruotos visos recenzijos, kritikos straipsniai ir anotacijos, pažymėtos jų

publikavimo aplinkybės¹. Todėl šio darbo medžiaga surinkta daugiausia naudojantis pastaruoju šaltiniu, kuris leidžia nustatyti Nėries kritinės recepcijos apimtį ir chronologiją.

Taip pat svarbu pagrįsti pasirinktą analizuoti laikotarpį. Tyrime yra analizuojama kritinė recepcija, kuri susiklostė Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Nepriklausomybės laikotarpiu susiformavusios kritinės pozicijos negalėjo visapusiškai figūruoti vėlesnėje Nėries refleksijoje dėl radikaliai pasikeitusio politinio ir kultūrinio konteksto okupacijos laikotarpiu (1940–1990). Sovietinėje okupacijoje įvyko ideologinis Nėries kūrybos perinterpretavimas, kuris stipriai veikė poetės kūrybinio palikimo vertinimą tolesnius penkis dešimtmečius. Todėl šiuo darbu siekiama tuometinę recepciją bent iš dalies sugrąžinti į lietuvių literatūros istorijos akiratį. Taip pat, 1940–1990 m. laikotarpyje įvyko tam tikras literatūros ir kritikos pokytis: „[L]iteratūra ir kritika politinėmis priemonėmis buvo verčiama eiti prieš savo prigimtį, tarnauti ideologijai“ (Daujotytė, 2007, p. 225). Toks pokytis lėmė, kad pradėjo kisti įsigalėjusios literatūros ir kritikos sampratos, kadangi pastarieji elementai buvo pasitelkiami sovietinei propagandai: „Valdanti komunistų partija stengėsi paversti kritiką ideologinio vadovavimo ir ideologinės priežiūros įrankiu“ (Kubilius, 1996, p. 682). Taigi, atsižvelgiant į išdėstytas priežastis bei į tyrimo reikalavimus, t. y. ribotą darbo apimtį, darbe susitelkiama į pradinį kritinės recepcijos etapą iki sovietinės okupacijos.

Kitas itin svarbus tyrimo aspektas – išsiaiškinti moters poetės kultūrinį vaidmenį, kadangi tuometiniame literatūros lauke moteris poetė buvo tam tikra naujovė. Nėris, retrospektyviai žvelgiant, yra pirmoji moteris poetė, patekusi į lietuvių literatūros kanoną, todėl keliamas klausimas, kaip į jos debiutą reagavo amžininkų kritika, kokius lūkesčius siejo su moterų poezija, kokius reikalavimus jai formulavo.

Galiausiai, tyrimo naujumo aspektas yra tai, jog remiamasi recepcijos teorijos metodologija, kuri Nėries tyrinėjimuose nėra pasitelkta, kadangi nėra skirto nuodugnaus dėmesio Nėries kūrybos kritikos analizei bei vertinimui. Tokia teorijos prieiga suteiks naujesnį žiūros tašką į Nėries kritinę recepciją.

¹ Tuometinės recenzijos ir kritikos straipsniai buvo pasirašyti įvairiais slapyvardžiais ir / ar inicialais. Tokie autorių atvejai identifiukuoti remiantis Jono Mačiulio sudarytu ir parengtu *Lietuviškųjų slapyvardžių sąvadu* (2004). Verta pridurti, jog šaltiniai cituojami išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą.

Šio darbo **objektas** – Nėries kaip moters poetės poezijos (1927–1938) kritinė recepcija. Šio darbo **tikslas** – nustatyti lietuvių kritikų, kaip tam tikros skaitytojų grupės, lūkesčių horizontą ir jo sąveiką su Nėries kūrybinėmis naujovėmis.

Šio darbo **uždaviniai**:

1. Atrinkti Lietuvos periodinėje spaudoje (1927–1938) publikuotas Nėries pirmųjų keturių rinkinių (*Anksti rytą, Pėdos smėly, Per lūžtantį ledą ir Diemedžiu žydėsiu*) recenzijas, kritikos straipsnius ir anotacijas.
2. Nustatyti vertinimo tendencijas Nėries pirmųjų keturių rinkinių recenzijose, kritikos straipsniuose ir anotacijose.
3. Išsiaiškinti tuometinį lietuvių kritikų, lūkesčių horizontą, atsižvelgiant į nustatytas vertinimo tendencijas.
4. Palyginti lietuvių kritikos lūkesčių horizontą su Nėries kūrybinėmis naujovėmis.
5. Įvertinti Nėries, kaip moters poetės, kūrybos kritinę recepciją.

Tyrimo medžiaga ir metodai. Tyrime analizuojami Lietuvių periodinėje spaudoje (1927–1938) publikuoti Nėries pirmųjų keturių rinkinių (*Anksti rytą, Pėdos smėly, Per lūžtantį ledą ir Diemedžiu žydėsiu*) recenzijos bei kritikos straipsniai, atsižvelgiama ir į šių rinkinių anotacijas. Jie surinkti, remiantis minėtais Žuko, Rakausko, Aleknos veikalais ir Daujotytės monografija *Salomėja Nėris: fragmento poetika*. Šioje vietoje taip pat verta išryškinti skirtumą tarp literatūrinės kritikos žanrų. Recenzija – pateikia kūrinio vertinimą turinio ir raiškos požiūriu; tikslas – įvertinti konkretų, naują lyrikos rinkinį. Kritikos straipsnis – pateikia autorės lyrikos vertinimą platesne apimtimi, nesiribojant konkrečiu lyrikos rinkiniu; tikslas – apibūdinti autorės kūrybos vietą literatūroje. Tokiame kritiniame tekste gali būti aptariami lyrikos ypatumai bei bruožai, apžvelgiami ir lyginami poetės skirtingi rinkiniai, gretinama poetės kūryba su kitų autorių darbais. Anotacija – glaustas pranešimas apie naujai pasirodžiusį rinkinį; tikslas – pateikti trumpą, bendrą leidinio apibūdinimą.

Šiame darbe remiamasi recepcijos teorijos metodologija, pagal kurią atsirenkama reikiama medžiaga ir kuri suteikia terminus, leidžiančius sutelkti dėmesį į atrinktą medžiagą. Atrinkta medžiaga bus analizuojama, norint nustatyti vertinimo tendencijas, kurios nurodo

poetinės kūrybos vertinimo kriterijus, poezijos sampratą, iš kurių galima suvokti tuometinį lietuvių kritikų lūkesčių horizontą ir moters poetės kultūrinio vaidmens suvokimą.

Darbo struktūra. Darbas suskirstytas į dvi dalis: teorinę ir tiriamąją. Teorinėje darbo dalyje pristatomi šie aspektai: pirma, recepcijos teorija, jos metodologija ir pagrindinės sąvokos; antra, lietuvių literatūros kritikos situacija 1920–1940 m. laikotarpyje ir Nėries kritikos apžvalga – pagrindiniai periodiniai leidiniai ir svarbiausi kritikai. Tiriamoji dalis suskirstyta į keturis skyrius pagal keturis poetės rinkinius. Kiekviename skyriuje pristatomos rinkinių recenzijos, kritikos straipsniai ir anotacijos, vertinimo tendencijos ir jų sąveika su autorės kūrybinėmis naujovėmis. Po pagrindinių skyrių pateikiamos išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas.

1. Teorinė dalis

1.1.1 (Kritinė) recepcija

Recepcija (lot. *receptio* – „priėmimas“) nurodo procesą, kuriame tam tikras literatūros kūrinys yra skaitomas, interpretuojamas ir vertinamas įvairiuose kontekstuose, priklausomai nuo skirtingų laikotarpių visuomenės, kultūros ir skaitytojų grupės. Viena tų skaitytojų grupių yra literatūros kritikai, savo vertinimus skelbiantys spaudoje ir galintys veikti recepcijos procesą, formuoti vertinimo tendencijas plačiojoje skaitytojų publikoje. Iš to išplaukia „kritinės recepcijos“ sąvoka, kuri nurodo tą patį – kūrinio suvokimą, interpretavimą ir vertinimą, tačiau visa tai realizuojama per kritikos tekstus: visų pirma recenzijas ir kritikos straipsnius, o tam tikrais atvejais – ir anotacijas. Kritikos įtaka grindžiama jos viešumu – sklaida per kultūrinę ir kitą spaudą, tačiau jos poveikio mastą lemia ir paties kritiko autoritetas bei jo pozicija literatūros lauke, pavyzdžiui, kunigo Pijaus Kirvelaičio *Anksti rytą* recenzija yra nevienodos kritinės vertės palyginus su Vinco Mykolaičio-Putino to paties rinkinio recenzija, kadangi pastarojo statusas žymiai svarbesnis. Todėl būtina atsižvelgti ne tik į kritikos turinį, bet ir į jos autorius, kurių autoritetas literatūriniam lauke gali reikšmingai paveikti recepcijos eigą.

1.1.2 Recepcijos teorija

Recepcijos teorijos kaip literatūros krypties pradžia laikoma Hanso Roberto Jaušo 1967 m. Konstanco universitete perskaityta inauguracinė paskaita: *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft* (liet. *Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija*), kuri vėliau buvo išspausdinta 1969 m., o Lietuvoje – 2004 m. Šios teorijos pagrindinis siekis – įtraukti skaitytojo perspektyvą į literatūros mokslą, taip pasiūlant naują literatūros istorijos ir kritikos metodologiją. Pagrindinis šios teorijos steigėjas Jaušas (2004, p. 211) skaitytojo vaidmenį iškelia todėl, kad pastarasis tiesiogiai dalyvauja kūrinio reikšmės formavime: „Literatūros kūrinio visuomeninis gyvenimas neįmanomas be aktyvaus jo adresato dalyvavimo“. Tai yra svarbus autoriaus pabrėžimas, kadangi tuometinės dominuojančios literatūros teorijos ir metodologijos kryptys – marksizmas ir formalizmas – skaitytojo vaidmens neįtraukia į kūrinio analizės procesą. Apie marksizmo skaitytojo sampratą autorius rašo: „Tradicinė marksizmo estetika skaitytoją (jeigu iš viso į jį atsižvelgia) traktuoja lygiai taip pat kaip autorių, būtent, akcentuoja jo socialinę padėtį arba bando nustatyti jo vietą vaizduojamos visuomenės sanklodoje“ (Jauš, 2004, p. 210). Ši koncepcija aktuali, kadangi atskleidžia, jog marksistinė metodologija orientuojasi į tai, kaip

literatūra atspindi arba kvestionuoja visuomenės socialinę struktūrą ir dominuojančias ideologijas, neatsižvelgdama į estetinį ir individualų skaitytojų patyrimą. Kitas vertus, formalizmo metodologija kaip tik orientuojasi į teksto struktūrą, formą ir estetinius ypatumus: „Ši mokykla laiko skaitytoją teoriškai pasirengusiu filologu, nusimanančiu apie menines priemones ir galinčiu jas įvertinti“ (Jauß, 2004, p. 210). Šios metodologijos trūkumas – sutelkiamas dėmesys tik į paties teksto menines savybes, kadangi literatūra šioje teorinėje kryptyje traktuojama „kaip visų panaudotų meninių priemonių suma“ (Jauß, 2004, p. 208), o skaitytojo perspektyva irgi neįtraukiama.

Todėl Jaußas, atsižvelgdamas į tai, jog abi metodologijos apsiriboja konkrečiu literatūros nagrinėjimo aspektu, ir kad „abudu metodai nepripažįsta skaitytojui jo esminio vaidmens, vienodai reikšmingo tiek estetiniam, tiek ir istoriniam suvokimui, būtent to, kad skaitytojas visų pirma yra kūrinio adresatas“ (Jauß, 2004, p. 210–211), pateikia naują metodologiją literatūros istorijai – recepcijos teoriją.

1.1.3 Lūkesčių horizontas

Tarp esminių Jaußo metodologijos konceptų išsiskiria „lūkesčių horizonto“ sąvoka. Šis terminas apibūdina skaitytojo su(si)formuotas išankstines nuostatas, „tikėtinas“ reakcijas į literatūros kūrinius. Tokios nuostatos susidaro iš skaitytojo asmeninės patirties, „iš išankstinio žinojimo apie žanrą, iš anksčiau žinomų kūrinių formos ir tematikos bei iš poetinės bei praktinės kalbos konfrontacijos“ (Jauß, 2004, p. 214–215). Tai liudija, kad skaitytojų lūkesčiai formuojami individualios patirties ir literatūrinio konteksto. Verta pridurti, kad prie lūkesčių horizonto formavimosi prisideda ir nuo individualaus skaitytojo nepriklausantys veiksniai: tuometinio laikotarpio vertybės, kultūros ypatumai. Galiausiai susiformavęs ir suformuotas skaitytojų lūkesčių horizontas gali būti patenkintas, pranoktas, paneigtas arba visiškai sugriautas pasirodžiusių kūrinių. Pavyzdžiui, jei kūrinys pranoksta skaitytojo lūkesčių horizontą, jisai gali sukelti tam tikrą poetinį poveikį. Tokį atvejį iliustruoja Jaußas (2004, p. 216–217): „Pavyzdžiui, šitaip Cerventesas *Dono Kichoto* skaitiniais iš pradžių skaitytojams sukuria taip mėgiamų senųjų kūrinių apie riterius lūkesčių horizontą, o paskui ryškiai parodijuoja jį savo paskutiniojo riterio nuotykiomis“. Tai reiškia, kad tokie kūriniai, tam tikra prasme sugriaunantys skaitytojų lūkesčių horizontą, praplečia jų estetinį suvokimą, meta iššūkį moraliniams ir estetiniams įsitikinimams, priartėja prie „klasikos šedevro“ statuso. Vis dėlto pasitaiko atvejų, kada kūriniai atitinka

skaitytojo lūkesčių horizontą, o tai reiškia, jog tokie kūriniai artėja prie „‘kulinarinio’ arba pramoginio meno žanro“ (Jauß, 2004, p. 218), kadangi nepraplečia skaitytojo horizonto, patenkina jo moralines nuostatas ir dar kartą patvirtina jo nusistatymus – neprovokuoja skaitytojo naujiems lūkesčiams. Todėl ši sąvoka recepcijos teorijos metodologijoje labai svarbi, kadangi ji nurodo, kad kūrinio reikšmė yra sukuriama per santykį tarp kūrinio ir skaitytojo lūkesčio horizonto.

Taigi aktualu būtų pristatyti, kaip lietuvių kritikų lūkesčių horizontas bus aptiktas ir kokiomis interpretacinėmis procedūromis bus nustatytas. Pirma, bus nagrinėjamos analizuojamo laikotarpio publikuoti kritikos tekstai, siekiant identifikuoti pasikartojančias vertinimo tendencijas. Pavyzdžiui, Salomėjos Nėries *Anksti rytą* rinkinys sulaukė devynių kritikos tekstų, kuriuose vyrauja tendencija kritiškai vertinti poetės peizažo vaizdavimą. Antra, nustačius pasikartojančias vertinimo kryptis, bus atsižvelgiama į komentarų formuluotes, tai yra kokiais argumentais grindžiami teiginiai, kokie aspektai išskiriami kaip svarbiausi ir t. t. Pavyzdžiui, vienoje iš recenzijų pateikiamas toks komentaras: „Bet gamta S. Neriui nesiseka vaizduoti, išeina kaž kokie nenatūralus vaizdai, ir skaitytojui nesukelia tikrų gamtos vaizdų“ (Kubilevičius, 1927, p. 4), iš kurio matyti, kad kritikas vertina poetės peizažo vaizdavimą kaip „nenatūralų“, taigi neįprastą. Tokia interpretacinė procedūra galiausiai leidžia nustatyti to laikotarpio kritikų lūkesčio horizontą, kuris atspindi tai, ko buvo tikimasi iš tuometinės literatūros. Taigi, remiantis pateiktu pavyzdžiu, galima spręsti, jog gamtinis peizažo vaizdavimas buvo vienas iš tuometinių vertintojų kriterijų, kurio Nėries lyrika neatitiko.

Sugrįžtant prie recepcijos teorijos, pravartu paminėti ir tokius atvejus, kuomet kūrinio reikšmė nesiformuoja, kadangi nesulaukia dėmesio, t. y. ignoruojama arba nepriimama, nes neturi savo skaitytojų rato, prasilenkia su jų lūkesčių horizontu.

1.1.4 Skaitytojų ratas

Jaußas (2004, p. 219) teigia, kad „kiekvienas kūrinys turi savo specifinį istoriškai ir socialiai apibrėžiamą skaitytojų ratą“. Ši sąvoka nurodo tam tikrą skaitytojų grupę ar bendruomenę, kuri suvokia, interpretuoja ir vertina literatūros kūrinius, atsižvelgdama į savo lūkesčius. Todėl „tokių kūrinių, kurie savo atsiradimo momentu dar neturi konkretaus skaitytojų būrio“ (Jauß, 2004, p. 220) reikšmė nesiformuoja, ir jie gali būti ignoruojami arba laikomi nereikšmingais, kadangi visiškai nerezonuoja su tuometiniu skaitytojų rato lūkesčių horizontu. Tačiau autorius optimistiškai žvelgia į tokius atvejus teigdamas, kad „jie esmingai pakeičia tradicinį literatūrinių

lūkesčių horizontą, ir tik po kurio laiko palaipsniui gali susiformuoti to kūrinio skaitytojų ratas“ (Jauß, 2004, p. 220). Čia iš esmės kalbama apie tai, kad savo laikotarpiu neįvertinti kūriniai turi potencialo paveikti vėlesnių skaitytojų lūkesčius, pagal kuriuos senesnių kūrinių prasmės gali suprastėti. Autorius tai iliustruoja, remdamasis „1857 metų literatūrine sensacija“ (Jauß, 2004, p. 220). Tuo pačiu metu pasirodę du kūriniai – Ernesto-Aimé Feydeau *Fani* ir Gustave Flaubert *Ponia Bovari* – savo tematika tenkino naujų skaitytojų lūkesčius, tačiau pastarasis romanas pasižymėjo beasmenio pasakotojo naujove, kuri ilgainiui užgožė *Fani* romano išpažinties intonaciją, nors Feydeau kūrinys „per vienerius metus buvo išleistas 13 kartų ir pelnė tokį populiarumą, kokio Paryžius nebuvo matęs nuo Chateaubriando *Atalos* laikų“ (Jauß, 2004, p. 220). Dėl pasakojimo naujovės romanas *Ponia Bovari* pakeitė tuometinį lūkesčių horizontą ir suformavo savo skaitytojų ratą, palikdamas *Fani* užmarštyje.

Skaitytojų ratas, kita vertus, nuolat formuojasi bei kinta, kadangi jo lūkesčiai ir vertybės glaudžiai susiję su konkrečiu istoriniu ir kultūriniu kontekstu. Toks dinaminis procesas leidžia kūriniams įgyti vis skirtingų reikšmių, kadangi jie yra „atrandami“ vis naujų skaitytojų auditorijū. O toks „atradimas“ grindžiamas dialogo principu.

1.1.5 Dialogas tarp skaitytojo ir kūrinio

Jaußas kūrinio prasmės kūrimąsi aiškina remdamasis dialogo principu, „kuris būtų pagrįstas skaitytojo pokalbio su juo [tekstu] būdu“ (Jurgutienė, 2006, p. 39). Tokį teksto suvokimo ir interpretacijos metodą perėmė iš Hanso-Georgo Gadamerio (1900–2002) hermeneutikos², kurios ištakos siejamos su vokiečių filosofo Martino Heideggerio (1889–1976) fenomenologine hermeneutika³. Pagal Jaußo adaptaciją – skaitytojas neapsiriboja „pasyvia“ pozicija, t. y. jis turėtų ieškoti atsakymų, kuriuos tekstas pateikia į užduotus klausimus. Klausimai gali varijuoti nuo teksto estetinių savybių („Kodėl ši idėja pateikiama taip?“, „Kodėl pasirinkta tokia pasakotojo forma?“),

² Gadamerio hermeneutikoje „kūrinio prasmė nėra objektyvinė ir baigtinė, ją nuolat kuria ir keičia jo suvokimai (receptijos)“ (Jurgutienė, 2006, p. 37). Toks kūrinio prasmų kismas grindžiamas skaitytojo lūkesčio horizonto ir kūrinio prasmų horizonto sąveika, kuri vyksta dialogo principu. Toks metodas suponuoja, kad kūrinio prasmė nėra statiška, o kintanti – ji kaskart naujai interpretuojama ir suvokiama.

³ Heideggerio filosofijoje žmogaus buvimas (vok. *Dasein*) traktuojamas kaip interpretacinis supratimas: „Gyvename tik nuolat klausinėdami mus kuriantį pasaulį, tik interpretuodami ir nuolatinių interpretacijų apsuptyje, nes esame kankinami savo pačių neaiškumo“ (Jurgutienė, 2006, p. 36). Ši nuolatinė interpretacija pagrįsta dialogu tarp žmogaus ir pasaulio, leidžiančiu reikšmėms nuolat kisti, priklausomai nuo egzistencinių aplinkybių.

visuomenės vertinimų („Kaip tekstas susijęs su šiandieniniu kultūriniu kontekstu?“) iki asmeninio vertinimo („Kuo tekstas man prieštarauja?“). Toks metodas, viena vertus, leidžia skaitytojui reflektuoti savo paties būtį ir santykį su pasauliu – kas atliepia Heideggerio idėjas. Kita vertus, leidžia traktuoti kūrinio vietą visuomenės sanklodoje – kas atliepia marksizmo metodo pamatą, ir, galiausiai, suvokti teksto menines savybes, kas būdinga formalizmui. Toks dialogu grįstas skaitymo procesas leidžia ne tik aktualizuoti praeities kūrinius, bet ir naujai juos interpretuoti: „[D]ėl to praeities kūrinys tik tada gali atsakyti į klausimus ir ‘kalbėti’ su mumis, kai šiuolaikinis stebėtojas iškelia kūrinį aktualizuojantį klausimą“ (Jauß, 2004, p. 226–227).

Jaußas, adaptavęs Heideggerio ir Gadamerio fenomenologinės hermeneutikos principus, pateikia naują literatūros istorijos ir kritikos metodologiją – recepcijos teoriją, kuri įtvirtina skaitytojo poziciją į kūrinio prasmės formavimąsi, paremtą dialogo tarp skaitytojo ir kūrinio principu.

1.2.1 1920–1940 m. lietuvių literatūros kritikos padėtis

1920–1940 m. laikotarpio lietuvių literatūros kritikos padėtį lėmė Lietuvos Nepriklausomybės laikotarpiu susidariusios palankesnės sąlygos kultūros, švietimo ir literatūros plėtrai, skatinusios kritinio diskurso savarankiškumą, jo teorinę ir ideologinę diferenciaciją. Sustiprėjo periodinė spauda, kurioje buvo skelbiama ir kritika. Pvz., žurnalas *Skaitymai* (1920–1923), nors ir „įkurtas LMKD [Lietuvos meno kūrėjų draugijos] narių siūlymu, siekiant Lietuvos mokyklas aprūpinti originaliosios grožinės literatūros tekstais ir išleisti per karą užsigulėjusius originaliosios kūrybos rankraščius“ (Viliūnas, 1998, p. 25), vis dėlto pasižymėjo ir gausia bei svaria literatūros kritika. Pagrindiniai autoriai: „E. Radzikauskas (Liudo Giros slapyvardis), B. Sirakuzinas (Balys Sruoga) ir M. Kemšis (Vincas Krėvė) [...], Vaižgantas, Augustinas Voldemaras, Juozapas Albinas Herbačiauskas“ (Viliūnas, 1998, p. 25). Šiuo laikotarpiu taip pat buvo leidžiami tokie periodiniai leidiniai kaip *Gairės* (1923–1924), *Dienovidis* (1938–1940), *Literatūros naujienos* (1934–1938), *Keturi vėjai* (1924–1926), *Trečias frontas* (1930–1931), *Pjūvis* (1929–1930), *Židinys* (1924–1940), *Naujoji Romuva* (1931–1940) bei kt., kurie „bandė suformuluoti savo pasisakymą – programą“ (Daujotyte, 2007, p. 144). Žurnaluose buvo publikuojamos naujų leidinių recenzijos, anotacijos, referatai ir t. t., o tokios periodinės spaudos plėtra smarkiai prisidėjo prie kritikos profesionalėjimo, kadangi buvo suteikta platforma kritiniam diskursui vystytis.

Tokios aplinkybės leido literatūros kritikai ne vien tik įsitvirtinti kaip grožinės literatūros savimonės formuotojai, bet kaip ir savarankiškai disciplinai, kuri „turi išraiškos būdus ir kintančią metodologiją“ (Kubilius, 1996, p. 678). Kaip pabrėžia Eugenijus Žmuida (2010, p. 307), „dar XIX amžiuje ėmė ryškėti kai kurios skirtingos tendencijos, tam tikros kryptys“, kurių dalis XX a. I-oje pusėje išnyko. Tačiau atsirado ir naujų, kadangi kritika pradėjo susinchronizuoti su literatūros sudėtingumu. Tai reiškia, kad pradėjo formotis tam tikros literatūros kritikos kryptys (pozityvizmas, marksizmas, neoromantizmas, avangardizmas), kurių vertybių skalę atstovavo įvairiausi tuometiniai Lietuvos kritikai. Nėries kritinė recepcija pasižymi tuometiniam kritikos diskursui būdinga estetinių ir ideologinių nuostatų diferenciacija: joje dalyvavo neoromantinės, avangardinės ir marksistinės kritikos atstovai.

1920–1940 m. laikotarpyje plėtojosi neoromantizmo bei avangardizmo literatūros bei kritikos kryptys. Neoromantizmas formavosi reaguojant į urbanizacijos bei racionalizmo įsigalėjimą, siekiant sugrįžti prie romantizmo idealų, kuriuos reikėjo atnaujinti bei pritaikyti moderniam kontekstui: „Anapusbės nykimo ir užmaršties fone neoromantikai dar bandė [...] atgaivinti pasaulio, kaip Dievo kūrinijos, įvaizdį, priminti žmogui jo kosmišką, dievišką prigimtį“ (Jurgutienė, 1998, p. 13). Ši kryptis lietuvių literatūroje ir kritikoje turėjo kelis etapus, apimančius XX a. 2–4 dešimtmečius. Vis dėlto aktualiausia išskirti antrąją šios krypties bangą: trečiąjį amžiaus dešimtmetį. Šiuo laikotarpiu pasirodė solidūs žurnalai su kritikos skiltimis (minėti žurnalai *Židinys*, *Naujoji Romuva* ir kt.), pradėjo publikuoti ir pajėgesni literatai (Vincas Mykolaitis-Putinas, Liudas Gira-E. Radzikauskas ir kt.) ir kuriame debiutavo Nėris. Neoromantinė kritika siekė suprasti ir atskleisti kūrinio estetinę vertę, emocinį poveikį, skirdama dėmesio dvasinių idealų bei individualybės išaukštinimui, jausmingumo ir intencijos svarbai. Šiai estetikai daugiausia priešinosi avangardizmo kritika, kurios pagrindinė platforma – žurnalas *Keturi vėjai*. Žurnalo iniciatorius Kazys Binkis buvo pasisakęs prieš „nuobodų sentimentalizmą, tautinį lyrizmą, propagavęs dinamišką futurizmą, kurį siekė jungti su agrarine lietuvių kultūra“ (Žmuida, 2010, p. 311). Tokio avangardizmo kryptis buvo plėtojama ir žurnale *Trečias frontas*, kur kritika toliau „tęsė pradėtą desakralizacijos ir demitologizacijos darbą, angažavimąsi meno naujovėms, [...] ieškojo sinchroninių sutapimų“ (Žmuida, 2010, p. 314). Svarbu pabrėžti, kad abiejuose žurnaluose pasitaikydavo mažas kiekis (išsamių) kritikos straipsnių, verčiau dominavo (o)pozicijos apsibrėžimai, o avangardinės parodijos, perdirbimai, provokacijos buvo išvelgiamos kaip tam tikros „pasenusios“ literatūros kritika.

Marksizmo kritikos kryptis, kuri paraleliai iškilo tame pačiame laikotarpyje, pristatė tokį kritiko uždavinį: „[M]atyti kūrinyje ne tik pavaizduotą socialinę tikrovę, bet ir autoriaus poziciją tos tikrovės atžvilgiu“ (Žmuida, 2010, p. 308). Radikalesni marksistai vertindavo tik proletarinę literatūrą, visiškai neatsižvelgdami į meninę kūrinio vertę, o nuosaikesni ir platesnių pažiūrų marksistai labiau simpatizavo kairiųjų nuostatų rašytojams bei intelektualams. Nėries kūrybos marksistinė kritika ir polemika su ja pasirodė po poetės *posūkio kairėn* 1931 m.

1920–1940 m. lietuvių literatūros kritika formavosi kaip savarankiška disciplina, pasižyminti teorine ir ideologine įvairove, o vakarietišku idėjų įtaką darė reikšmingą poveikį kritikos raidai ir plėtrai: „Suintensyvėja Prancūzijos įtaka, ypač estetinių programų, didinusių reikalavimus formai, stiprinusių meno autonomiškumą“ (Daujotytė, 2007, p. 138).

1.2.2 Salomėjos Nėries kritikos apžvalga

Šiame skyriuje pristatoma poetės kritikos apžvalga, t.y. pateikiama informacija apie periodinius leidinius, kuriuose daugiausia buvo publikuotos poetei skirtos recenzijos, kritikos straipsniai, anotacijos, ir paminimi svarbiausi 1920–1940 m. laikotarpio kritikai, vertinę Salomėjos Nėries kūrybą.

Ištyrus analizuojamo laikotarpio periodinę spaudą atrasta, kad iš viso publikuota keturiasdešimt šeši kritikos tekstai: trisdešimt aštuonios recenzijos, du kritikos straipsniai ir šešios anotacijos. Jie pasirodė ne tik kultūriniuose leidiniuose (*Ateitis*, *Kultūra*, *Židinys*), bet ir bendresnio pobūdžio – visuomenės, politikos, ekonomikos ir t.t. – dienraščiuose (*Klaipėdos garsas*, *Lietuva*, *Lietuvis*, *Rytas* ir kt.). Kritika taip pat publikuota specializuotuose leidiniuose, skirtuose įvairioms auditorijoms: moterims (*Moteris ir pasaulis*, *Naujoji vaidilutė*), moksleiviams (*Moksleivių varpai*, *Šviesos keliai*), Lietuvos šauliams (*Trimitas*) ir kariams (*Karys*). Atitinkamai tokios kritikos sklaidė pasirodė ir skirtingų estetinių bei ideologinių pažiūrų atstovai: Adomas Jakštas, Antanas Miškinis, Antanas Venclova, Juozas Tumas-Vaižgantas, Kazys Binkis, Liudas Gira (E. Radzikauskas) ir kt. Visgi daugiausia kritikos paskelbta kultūriniuose leidiniuose: *Ateitis*, *Kultūra* ir *Židinys*.

Katalikiškos pakraipos žurnalo *Židinys* skyriuje „Knygos ir žurnalai“ buvo publikuotos trys Nėries kūrybos recenzijos: Vinco Mykolaičio-Putino *Anksti rytą* bei *Pėdos smėly* ir Antano Vaičiuliaičio, pasirašiusio Aug. Raginis slapyvardžiu, – *Diemedžiu žydėsiu*. Be *Židinio*, prie katalikiškų idėjų

plėtos prisidėjo ir katalikiškos moksleivijos žurnalas *Ateitis*, kuriame irgi publikuotos trys Nėries rinkinių recenzijos – kun. Pijaus Kirvelaičio *Anksti rytą* ir dvi *Diemedžiu žydėsiu*: poeto Eugenijaus Matuzevičiaus, pasirašiusio slapyvardžiu A. Verdenis, ir dvidešimtmečio Broniaus Krivicko. Nors *Židinys* ir *Ateitis* turėjo įtaką tuometinei literatūrai ir kritikai, tačiau prie kritinio diskurso vystymosi prisidėjo ir kairiojo visuomeninio sparno bei materialistinės pakraipos žurnalas *Kultūra*. Jame paskelbtos dvi recenzijos ir vienas kritikos straipsnis: poeto Benedikto Rutkausko *Diemedžiu žydėsiu*; Kosto Korsako *Per lūžtantį ledą* recenzija ir *Pėdos smėly* rinkiniui skirtas straipsnis – *Pasukimas kairėn*.

Taigi, tokia Nėries kritikos apžvalga parodo, kad, pirma, recenzijų, anotacijų ir straipsnių sklaida suponuoja platesnį poetės kūrybos adresatą – neapsiribojantį vien literatūrine ar akademinė bendruomene; antra, jos poezija vertinta įvairių krypčių autorių, kas rodo plačią poetės kūrybos recepcijos amplitudę.

2. Tiriamoji dalis

2.1 *Anksti rytą*

Salomėjos Nėries pirmasis rinkinys *Anksti rytą* (1927) sulaukė septynių recenzijų, vieno kritikos straipsnio ir vienos anotacijos, paskelbtų šiuose periodiniuose leidiniuose:

1 lentelė. *Anksti rytą* rinkinio recenzijų duomenys.

Autorius	Žurnalo / laikraščio numeris
[Kazys Binkis] Alijošius F.	<i>Lietuvis</i> 71
[Gira Liudas] Radzikauskas E.	<i>Mūsų dienos</i> 1
Jakštas Adomas	<i>Lietuvis</i> 77
Jocaitis Viktoras	<i>Lietuva</i> 54
Kirvelaitis Pijus	<i>Ateitis</i> 3
Kubilevičius Petras	<i>Klaipėdos garsas</i> 37
Kvieska Vincas	<i>Lietuvos žinios</i> 103
Mykolaitis-Putinas Vincas	<i>Židinys</i> 4
Sarapinas P.	<i>Pradai ir žygiai</i> 3–4
[Venclova Antanas] Laisvydas A.	<i>Moksleivių varpai</i> 5

Nėries debiutinis rinkinys išprovokavo plačią ir įvairioms srovėms priklausančių kritikų reakciją, nes kaip pastebi Vincas Mykolaitis-Putinas (1927, p. 330), „[P]irmąjį jaunosios poetės eilių rinkinį sutiko palankiai įvairių krypčių kritika“. Ji apėmė tiek avangardizmą (Kazys Binkis, Antanas Venclova), tiek simbolizmą (Putinas) – dvi kertines to meto literatūros kryptis. Tokios kritikos susilaukimas liudytų ne tik apie autorės matomumą, bet ir apie to meto literatūros lauke keltus lūkesčius. Visgi pridurtina, jog toks reiškinys gali būti suvokiamas kaip retas atvejis tuometiniam literatūros lauke ne todėl, kad teigiamai įvertintas apskritai pirmasis poezijos rinkinys, bet ir dėl to, kad tai – **moters poetės** rinkinys.

2.1.1 Moteris poetė

Dalis recenzentų, aptardami Nėries rinkinį, išskyrė tuometinį moterų rašytojų, poečių trūkumą. Kaip pastebi Pijus Kirvelaitis (1927, p. 285): „O mūsų literatūros tradicijoms einant nepritiktų moterims atsilikti“. Panašią įžvalgą išsako ir Petras Kubilevičius (1927, p. 4), pabrėždamas moterų autorių stoką tarp jaunosios kartos poetų: „Nugrimzdus Tyrų Dukteriai josios sentimentalizme, mūsų jauniausių poetų tarpe nebeliko nė vienos moters“; minėtasis Kirvelaitis (1927, p. 285) patikslina savo iškeltą teiginį: „Tarp ‘jaunesniųjų’ mūsų poetų kažkaip vis nebuvo moterų. Teisybė,

buvo pasirodžius Tyrų Duktė, tik jau senai nutilo“; taip pat pasisako ir Venclova (Laisvydas, 1927, p. 11): „[M]oteriška lyrika’ ligi šiol turėdavo pas mus blogą vardą, ypač po liūdno atminties Tyrų Duktės – B. Buivydaitytės debiutų“. Šie recenzentai ne tik įvardija tokią moteriškosios lyrikos padėtį, bet ir pamini paskutiniąją jos atstovę Tyrų Dukterį (tikr. Bronė Buivydaitytė), kurios kūryba, pagal kritikų įvardijimus, neatitiko to meto literatūrinių standartų.

Tačiau nepaisant bendro tuometinio moterų rašytojų trūkumo, palankus Nėries rinkinio įvertinimas pirmiausia sietinas su poetės kūrybinio talento pripažinimu, kurį vieningai pažymėjo dauguma recenzentų, kaip antai Kubilevičius (1927, p. 4): „S. Neriui tenka paspausti ranką ir palinkėti kuo greičiausiai išvystyti savo talentą“; Liudas Gira (Radzikauskas, 1927, p. 8): „Neris griežtai prašoko visus pirmą syk pasireiškusių mūsų poetus“; Adomas Jakštas (1927, p. 4): „[T]virtai tikimės, kad ji, geriau pažinus gyvenimą su jo svarbiomis pareigomis ir uždaviniais [...] pabers dar daugiau tikrosios poezijos perlų“. Kiek išsiskiria Viktoro Jocičio (1927, p. 5) vertinimas, kuriame akcentuojamas ne tiek kūrybinio talento pripažinimas, kiek jo neištobulintas pobūdis: „[J]ei autorė ir turi kokią dovanėlę, tai jai išstobulinti iki tol, kad ji virstų tikra Dievo dovana ir mus sužavėtų, reikia dar daug daug pastangų padėti“. Pateiktos kritikų įžvalgos leidžia suformuoti tokią mintį – recenzijose vyrauja teigiamas, kartkartėmis viltingas požiūris, o tai liudytų, kad poetė, kritikų vertinimu, turi potencialą ne vien tik sugretinti moterų lyriką su besivystančiomis lietuvių literatūros tradicijomis, bet ir atliepti kitus reikiamus poreikius lietuvių literatūroje.

Taigi šie kritikų vertinimai atskleidžia **moters poetės** lūkestį, kuris susijęs su lietuvių literatūros, atskirai – poezijos plėtote ir atsinaujinimu: talentingos poetės kūryba turi patvirtinti literatūros gyvybingumą ir naujus resursus, kuriuos teikia moteriška perspektyva, jos kitoniškumas.

2.1.2 Pasaulėvaizdžio raiškos vertinimas

Kritinis požiūris į Nėries lyriką dažniausiai apėmė pasaulėvaizdžio ir poetikos aspektus, kurie buvo vertinami tiek palankiai, tiek kritiškai.

Pasaulėvaizdis poetės lyrikoje buvo įvairiai įvertintas, tačiau daugiausiai dėmesio skirta dviem aspektams: moteriškojo subjekto raiškai ir peizažo vaizdavimo specifikai. Peizažo vaizdavimas sulaukė neigiamų vertinimų. Tai komentuoja Kirvelaitis (1927, p. 285–286): „Rašyti ji rašo apie

pavasari, ir saulėleidį ir t. t. Bet šie dalykai vis iš silpnesnių. [...] Gamta vaizduoti nevyksta“; Kubilevičius (1927, p. 4): „Bet gamta S. Neriui nesiseka vaizduoti, išeina kaž kokie nenatūralus vaizdai, ir skaitytojui nesukelia tikrų gamtos vaizdų“. Kitokia perspektyva atrandama Jocaičio recenzijoje, kurioje autorius pasakoja, kaip poetė suvokia ir perteikia peizažą, tačiau pasirinktas metodas kelia keblumų, norint išsiaiškinti, kokia autoriaus pozicija šituo lyrikos aspektu. Savo ruožtu Putinas (1927, p. 331) atkreipia dėmesį ne į peizažo raišką, o į stiliaus ir vaizdinių autentiškumo problemas: „Neigiamu S. Neries eilių reiškiniu reikia laikyti gan tankiai įkaišytus posakius – vaizdus, kurie [...] yra arba aiški kitų poetų įtaka, arba pačios autorės nevykusiai sugalvoti“. Toks kritinis vertinimas leidžia daryti prielaidą, kad Neries poezija neatitiko tuometinio gamtinės lyrikos lūkesčio, suformuoto ankstesnės lietuvių poezijos tradicijos.

Moteriškumo vaizdavimas vienareikšmiškai sulaukė pagyrų. Kirvelaitis (1927, p. 286) teigia, jog „svarbiausia Neries lyrikos savybė – moteriškumas. [...] Neries moteriškumas – tai ne ‘godos mergautinės’ kurių kitąsyk prisvajoję Tyrų Duktė“; o Venclova (Laisvydas, 1927, p. 12) priduria, kad „Salomėja Neris, be abejo, bus pirmutinė, kuri mūsų literatūrai davė tokį skaisių moters sielos vaizdą“. Tokį moteriškumo vaizdavimą dauguma kritikų tradiciškai sieja su jaunystės, jausmo bei meilės raiška ir pažymi šiuo požiūriu neabejotiną poetės išskirtinumą, originalumą. Štai, Jakštas (1927, p. 4) meilės vaizdavimą poetės lyrikoje iškelia: „Erotiški jos eilėraščiai yra ypatingai gražūs; jie žavi skaitytoją savo švelnumu, jausmo gilumu ir naturalumu“; Kubilevičius (1927, p. 4) poetės lyrizmą suformuoja taip: „S. Neris – lirikė. Be jokios tendencijos, be dramtizmo, net be epiškumo, trykšta vien tik liriniai jausmai, taip tyliai, nedrąsiai, sentimentaliai“; o Gira (Radzikauskas, 1927, p. 8) priduria, kad „rašytoja pagauna savo džiūgiu jausmu ir savo mokėjimu jaunai, t. y., iš širdies ir nedirbtinai, jos sielą virpančias mintis reikšti“. Tačiau kiti kritikai tokį poetės lyrikos emocionalumą įvardija kaip tam tikrą kūrybos ribotumą.

Jocaitis (1927, p. 5), reziumuodamas savo recenziją, teigia, kad visas rinkinys suteikia „lengvo pasiilgimo“ įspūdį, vietomis suprantamą, bet naivų, o kitomis – kritiškai neaiškų, kuris, išgaruoja kaip rūkas, bei priduria: „Laimingesni eilėr., [...] sulaiko mūsų dėmesį, bet knygutės neatstoja, plačiau nesupažindina mus su autore“⁴. Kitaip tariant, autorius šį poetės

⁴ Kritiko pažymėti stipresni eilėraščiai – „Baltu keliu“, „Jūrų pasaka“, „Kryžkely“, „Našlaitės naktis“, „Sutemų viešnia“, „Laukiamajai“, „Mariose“.

lyrizmą vertina kaip teminį siaurumą, lemiantį refleksijos trūkumą poezijoje, tačiau Binkio (Alijošius, 1927, p. 2) recenzija Nėries lyrikos emocionalumą įvardija kaip „verselio susižavėjimą“: „Užgimė žalmargis baltašonis veršiukas, savo plaukiukus išdžiovino saulelėj, ir šokinėja aplink karvę. Priima jisai pasaulį – tokį kokis jis yra – džiaugias pavasariu, džiaugias gyvybe“. Dėl tokio įvardijimo autoriaus kritikuoja tai, ką dauguma kitų kritikų vertino teigiamai, pvz., meilės tematiką: „Būtų dideliai divinas daiktas, jei toji poezija neturėtų pirmosios meilės prašmatnybių. Užtat dideliai nuobodus daiktas, kai poezija tokia meile ir tesiremia“ (Alijošius, 1927, p. 2). Vis dėlto šią itin kritišką Binkio recenziją papildė ir platesnis kontekstas – jo, kaip žurnalo *Mūsų dienos* redaktoriaus, vaidmuo.

2.1.3 S. Nėries ir K. Binkio „sutuoktuvės“

Binkio recenzija buvo publikuota 1927 m. balandžio 2 d. dienraštyje *Lietuvis*, o balandžio 22 d. išėjo jo redaguoto kultūros žurnalo *Mūsų dienos* (1927–1928) pirmasis numeris. Nors pats žurnalas nėra specialiai avangardinis, tačiau darytina prielaida, kad jis turėjo tikslą reprezentuoti modernaus lietuvių meno reiškinius, o kadangi jame buvo publikuoti du Nėries eilėraščiai ir labai palanki Giros *Anksti rytą* recenzija, tai toks žingsnis – kaip nutolimas nuo avangardo – sukritikuotas Vinco Kviestos straipsnio iškalbingu pavadinimu – „Mūsų dienos’ arba K. Binkio poetinės sutuoktuvės su Salomeja Neriu“⁵.

Giros recenzijoje teigiama: „Neris už aną ‘Eilėraščių’ Binkį jau tvirtesniu žingsniu ir su labiau suderinta lira į poezijos vieškelį išėjo“ (Radzikauskas, 1927, p. 8). Tokia išvada, atsižvelgiant į publikacijos aplinkybes, leidžia Kviestai (1927, p. 3) samprotauti, jog „K. Binkis, E. Radzikausko lūpomis davė save išplakti ir savo ‘Eilėraščius’ pastatyti žemiau, negu Salomojos [sic] Nėries ‘Anksti rytą’. O gal E. Radzikauskas suteikė garbę K. Binkiui, nes jo eilėraščius sugretino su naujos žvaigždės eilėraščiais?“. O vertindamas Nėries „Sakalai, sakalai...“ ir „Į laisvę“ publikaciją straipsnio autorius nusivilia: „Gaila, kad K. Binkis nepastebėjo, jog Salomeja Neris yra tik Putino ir F. Kiršos aidas“ (Kviestka, 1927, p. 3). Pabrėžtina, jog čia konkrečiai komentuojamas „Sakalai, sakalai...“ eilėraštis. Apie „Į laisvę“ eilėraščių autoriaus taip atsiliepia: „Matyt, S. Nėries eilėraštis

⁵ Kviestos straipsnis – žurnalo *Mūsų dienos* recenzija, kuriame aptariami *Anksti rytą* rinkinyje nepaskelbti, tačiau tais pačiais metais publikuoti Nėries eilėraščiai – „Sakalai, sakalai...“ ir „Į laisvę“ – ir Giros *Anksti rytą* recenzija. Pažymėtina, jog poetės eilėraščiai prieinami tik Binkio *Mūsų dienos* žurnale (nr. 1, 1927 m., p. 7), iš kurio kritikas juos cituoja.

‘Į laisvę’ atatiko [*sic*] K. Binkio nuotaikai, kitaip būtų jis jo nedėjęs savo žurnalas“ (Kvieska, 1927, p. 3). Pastarasis eilėraštis, išsiskiriantis avangardiniais bruožais, liudytų ne tik apie poetės estetinę saviiešką, bet ir apie galimą Binkio bandymą patraukti Nėrį į avangardo kryptį.

2.1.4 S. Nėries vertinimas (lietuvių) literatūros kontekste

Nėries poezija recenzentams sukėlė tam tikrų apibrėžties sunkumų – poetės originalumas bei savitumas trikdė kritikus, ją priskiriant konkrečiai literatūros kryptiai, todėl recenzijose apstu literatūrinių analogijų (vietinių ir rusų), norint įvardyti Nėries poziciją. Štai, P. Sarapinas (1927, p. 322) savo anotacijoje teigia: „Jos rinkinėlio eilėse kai kur, kaip gyvi, kartojami naujosios literatūros dainių Fausto Kiršos, Binkio, Sruogos, Tysliavos sudėtiniai elementai...“. Toks palyginimas veikia neigiamas, kadangi jos lyrikoje pastebima kitų poetų įtaka. Pvz., Jakštas (1927, p. 4) tikisi, kad „ji trumpu laiku iš po tos nelemtos įtakos visai atsipalaiduos, nes ji savo sveiku savitu talentu jau ir dabar Tysliavą yra praaugus“; o Kirvelaitis (1927, p. 285) komentuoja, kad Nėris neapsieina be reveransų „vis ‘jauniausiems’ ir patiems jauniausiems: Putinui, Binkiui ar net Tysliavai“. Vietinės literatūrinės analogijos parodo, kad, visų pirma, Nėries poezijoje vyrauja kitų kūrėjų įtaka, kuri vertinama neigiamai, antra, tokie poetės prilyginimai kitiems autoriams, atstovaujantiems skirtingas literatūros kryptis, suponuoja išvadą, jog Nėries kūryba iškyla kaip tarpinė grandis tarp simbolizmo ir avangardo. Tuo tarp rusų literatūrinės analogijos prisideda prie išsamesnio Nėries kūrybos konteksto ir reikšmės suvokimo.

Venclova (Laisvydas, 1927, p. 12) savo recenzijoje Nėries moters vaizdavimą sulygina su rusų literatūros lyrikėmis, išskirdamas Z. Gippius, M. Lochvickają, A. Achmatovą, kurios, jo teigimu, „puikiai atvaizdavo slapčiausius ir didžiausius moteriškės ilgėjimus visam aukštume ir pamišusio apsvaigimo ugnį“. Achmatovos figūra svarbi ir Giros recenzijoje (Radzikauskas, 1927, p. 8): „Achmatova jau moteris, degusi ir perdegusi savo pačios širdies ir aistros liepsnose, o Neris – visa dar tik neaiškiam svajingam laukime“. Abu autoriai akcentuoja paraleles tarp Nėries ir rusų lyrikių, ypač Achmatovos moteriškumo raiškos, kartu išreiškdami lūkestį, jog Nėris galėtų užpildyti tuometinio lietuvių literatūros moters vidinio pasaulio raiškos stoką.

Jocaitis (1927, p. 4) savo recenzijoje pasitelkia Michailą Lermontovą, komentuodamas ne tik Nėries poetinės erudicijos galimybes („Ir žinoma, sunku pav. reikalauti aukšto asmens tobulumo [...] iš jaunuolės [...], jei ji nėra toks vunderkindas, kaip, sakysim, rusų Lermontovas ar Puškinas“), bet ir poeto funkciją visuomenėje. Kritikas apibendrina: „Jis [poetas] ne tiek sau žmogus, kiek itin

pasaulio žmogus ir pasauliui skirtas“ (Jocaitis, 1927, p. 4). Taip suformuluodamas poeto paskirtį būti ne tik individualiai kuriančiu, bet ir visuomenei reikšmingu, kritikas Nėries individualistinę lyriką, tam tikrą originalumą traktuoja kaip kūrybos siaurumą: „Salomeja Neris savo knygute ‘Anksti rytą’ yra sudariusi iš darbėlių, kurie ją žymi kaip ‘sau žmogų’“ (Jocaitis, 1927, p. 4). Tokia kritiko pozicija atskleidžia tuometinį poezijos visuomeniškumo poreikį, suderinamą su asmens individualumu: simbolizmas, pasižymintis individualistiniais motyvais, visgi buvo per daug atsiribojęs nuo visuomenės, o avangardas, apimantis socialinius elementus, stokojo asmeniškumo.

Taigi tiek lietuvių, tiek rusų literatūrinės analogijos liudija ne tik kritikų pastangas apibrėžti Nėries lyriką, sutapatinant su egzistuojančiais poezijos modeliais, bet ir išryškina jos lyrikos savitumą, kuris, nors ir sąveikauja su literatūrinėmis kryptimis, vis dėlto į jas iki galo neįsikomponuoja.

2.1.5 Poetikos vertinimas

Nėries poetikos aspektas sulaukė dvejopų vertinimų. Neigiami komentarai atrandami avangardistų recenzijose, kuriose Nėries poetika įvardijamas kaip lyrikos silpnumas. Venclova vertina (Laisvydas, 1927, p. 12): „Formos neįvairumas mažina visą emocijų įspūdį: vietomis išsėina pilka ir plokščia“. Binkis (Alijošius, 1927, p. 2) teigia, kad poetės gyvenimo nebrandumas persismelkia ir į kūrybą: „Jaunumas žymu kiekviename eilėrašty – ir turiny, ir formoj. Eilėraštis (lyrika) esti tada turiningas, kai yra turiningas poeto vidaus patyrimas: šitokiais dalykais jauni poetai niekuomet nepasižymi“. Eilėraščių formos neišbaigtumą reflektuoja ne vien avangardinės krypties kritikai, bet ir kitų literatūrinių srovių atstovai, tačiau jų recenzijose vis tiek dominuoja teigiamas požiūris. Putinas (1927, p. 330): „Ir stačiai sunku rasti eilėraščių, kuriame nebūtų [...] melodinio fono – dainingos ritmikos“. Jakštas (1927, p. 4): „Visi jie skambūs, harmoningi, žavi savo ritmais ir rimais, tiesiog prašos dainuojami“; Gira (Radzikauskas, 1927, p. 8): „Beje, pažymėtina gražus ir skambus pas Nerį jos modernizuotas ritmas. Tikrai, bravo!“; Kubilevičius (1927, p. 4): „Beje, formos žvilgsniu iš S. Nėries galėtų pasimokyti geroka dalis jaunesniųjų ir jauniausiųjų poetų“. Recenzijose komentuotas Nėries poetikos aspektas liudija, kad avangardinės krypties atstovai peikė poetės eilėraščių formą ir ritmą, o didžioji dalis kritikų gyrė lyrikos dainingumą, formos meistrybę ir visa tai įžvelgė kaip tam tikrą Nėries poezijos savitumą.

Taigi apibendrinant Nėries rinkinio *Anksti rytą* recenzijas, išryškėja tuometinis kritikų lūkestis – **moteris poetė**, kuri atitiktų tiek moteriškosios lyrikos tradiciją, tiek bendresnius

to meto literatūrinius standartus. Pagal kritikų komentarus, moters poetės lūkestis imponuoja, kad

- 1) poetė gebės išlaikyti moteriškosios lyrikos savitumą, tačiau neapsiribos sentimentalumu ir „mergautinių godų“ raiška, o kaip tik plės ir brandins moteriškumo įvaizdį; 2) atitiks tuometines lyrinio peizažo tendencijas; 3) plėtos originalų poetinį balsą, stengdamasi išvengti tiesioginės kitų poetų įtakos. Pagal šį lūkestį, moteris poetė gebėtų derinti savitumą su tuometinėmis tradicijomis.

2.2 *Pėdos smėly*

Salomėjos Nėries antrasis rinkinys *Pėdos smėlyje* (1931) sulaukė šešių recenzijų, dviejų anotacijų ir vieno kritikos straipsnio, publikuotų šiuose periodiniuose leidiniuose:

2 lentelė. II-ojo rinkinio recenzijų duomenys.

Autorius	Žurnalo / laikraščio numeris
Būdavas Stasys	<i>Rytas</i> 93
Bičiūnas Vytautas	<i>Trimitas</i> 36
Flora	<i>Literatūros naujienos</i> 4
Jakštas Adomas	<i>Vairas</i> 5
[Korsakas Kostas] Radžvilas J.	<i>Kultūra</i> 6–7
[Maželytė E.] M-tė E.	<i>Naujoji Vaidilutė</i> 4
Miškinis Antanas	<i>Šviesos keliai</i> 5
Mykolaitis-Putinas Vincas	<i>Židinys</i> 5–6
Tumas-Vaižgantas Juozas	<i>Naujoji Romuva</i> 19

Nėries *Pėdos smėly* rinkinio kritinė recepcija liudija apie poetės tolesnį įsitvirtinimą įvairiose spaudos terpėse – nuo katalikiškų iki karinę ir moterų auditoriją atstovaujančių leidinių. Kritikų įvairovė (Vincas Mykolaitis-Putinas, Kostas Korsakas, Adomas Jakštas ir t.t.) atskleidžia, kad antrasis rinkinys sulaukė dėmesio tiek iš estetiškos, tiek iš ideologinės kritikos pozicijų. Tai leidžia samprotauti apie *Pėdos smėly* kaip brandesnio kūrybinio etapo ženklą.

Verta pabrėžti, kad šio ir dviejų kitų rinkinių recenzijų ir kritikos straipsnių analizės labiau parodys kaip tuometiniai kritikai reflektavo ir vertino Nėries poetinį procesą, kūrybines naujoves – kaip kito santykis tarp moters poetės lūkesčio ir Nėries.

2.2.1 Rinkinio brandumas

Dauguma recenzentų rinkinį (ne)tiesiogiai įvardija kaip brandesnį. Pvz., E. Maželytė (M-tė, 1931, p. 186) tiesiogiai teigia: „*Pėdos smėly*“, galima sakyti, jau visai subrendusio talento kūryba“; tuo tarpu Stasys Būdavas (1931, p. 4) netiesiogiai užsimena, jog „Nėries vardas jaunesniojoje mūsų moterų lyrikių kūryboje tolydžio bręsta šviesiu, vis daugiau įsigalinčiu, nuosavu ir įdomiu spindėjimu“. Pagal tokius teiginius būtų galima daryti prielaidą, jog Nėris atsižvelgė į praeito rinkinio kritikos komentarus, o visa tai pagrįstą *Pėdos smėly* komentuoti poetikos ir pasaulėvaizdžio aspektai.

Anksčiau kvestionuota eilėraščių forma šikart beveik vienareikšmiškai giriamą. *Naujojoje Vaidilutėje* komentuojama, kad nuo pirmojo iki antrojo rinkinio poetė „padarė labai didelį šuolį, ypač formos atžvilgiu, į priekį“ (Maželytė, 1931, p. 186). Būdavas (1931, p. 4) priduria, jog „Nėries eilėraščių forma labai lanksti, laisva ir drąsi, su turiniu glaudžiai ir gyvai susijusi“. Putinas (1931, p. 541) teigia, kad „formos tobulėjimas matyti kuone kiekviename šio naujo rinkinio eilėrašty“. Vienintelis Antanas Miškinis (1931, p. 370) nupeikia šį lyrikos aspektą: „[V]is dėlto S. Nėris neperdaugiausia kreipia dėmesio į formą, per lengvai, matyt, formališkąją pusę vertina“. Vis dėlto pridurtina, jog tokio komentaro nederėtų suprasti kaip neigiamo, nes toliau autorius rašo: „Kas veža, tą ir plaka, panele Salomėja!“ (Miškinis, 1931, p. 370). Kritikas pripažįsta, jog poetė „veža“, todėl jo nupeikimas verčiau suvokiamas kaip tam tikras „plakimas“ – reikalavimas, kuris iškeliamas gambiai poetei. Galbūt tai galima traktuoti kaip ambivalentišką bendraamžio poeto pripažinimą.

Kritikų atrastas *Anksti rytą* rinkinyje dainiškumas ir melodiškumas irgi akcentuojamas bei giriamas. Flora (1931, p. 3) slapyvardžiu pasirašęs kritikas savo anotacijoje pamini, kad „visos S. Nėries eilės lygiai skambios ir gražios“; Putinas (1931, p. 541) pasikartoja, jog „randame apščiai melodingumo, skambumo ir lengvumo nuo pat pirmųjų posmų“⁶; o Juozas Tumas-Vaižgantas (1931, p. 461) tiesiog deklaruoja: „Gyvenimas – tai dainuojanti, visagalinti jaunystė, pilna pasiilgimų, pilna norų [...]; pilna galingų pagundų“. Pastarojo mintis ne tik apima poetės dainiškumą, bet ir darkart įrodo – Nėries vaizduojamas moteriškumas neatsiejamas nuo jaunystės, meilės tematikos, kurios šiame rinkinyje bręsta. Tai pastebi ir Miškinis (1931, p. 370): „Charakteringiausi Nėries poezijos motyvai sukasi apie meilę, apie erosą. [...] Kitų mūsų moterų kūryboje mes nerandame to gražaus moteriško naivumo“⁷; Maželytė (M-tė, 1931, p. 187): „Jeigu pirmame rinkiny Salomėja Nėris atrodė dar kiek vaikiškomis akimis žiūrinti į gyvenimą, tai dabar ji atrodo visai subrendusi moteris, gyvenimą gerai pažnusi ir net apsiavylusi juo“. Eilėraščių temų įvairovė šiame rinkinyje irgi brandina poetės lyriką. Tai pastebi minėta kritikė: „[M]otyvų atžvilgiu eilėraščiai gana įvairūs. Paliesta ir patriotiniai motyvai [...]. Pažvelgta ir į skurdžiąją

⁶ Putinas iliustruoja savo teiginį „Kaip žydėjimas vyšnios“ eilėraščio posmais: „Mūsų dienos — kaip šventė, / Kaip žydėjimas vyšnios, — / Tad skubėkim gyventi, / Nes praeis — nebegrįš jos! // Tad skubėkime džiaugtis — / Greit praeis — nebegrįš jos! / Tos mūsų dienos, kaip paukščiai, / Kaip žydėjimas vyšnios“ (Nėris, 1931a, p. 5).

⁷ Miškinis tokį komentarą įrodo „Kada manęs nebus“ eilėraščio posmu: „Su saule džiaugsmas nusileido, / Su saule vėl nubus — / Vai, kas pakeis tau mano meilę, / Kada manęs nebus?“ (Nėris, 1931a, p. 15).

gyvenimo pusę: [...]. Ji nepamiršta ir vargšo artojo“ (M-tė, 1931, p. 186)⁸; Putinas (1931, p. 542): „Šalia emocijų, dainiškų, egocentriškų eilėraščių [...], randame dar keletą, kurie bent savo motyvais priklausytų patriotinei ir visuomeninei poezijai“⁹; ir Vaižgantas (1931, p. 461): „Be jaunystės meilės yra gi ir kitų gyvenimo problemų“.

Kaip pastebima, rinkinio brandumas susideda iš trijų komponentų: poetikos, pasaulėvaizdžio tobulinimo ir motyvų įvairovės. Vis dėlto pažymėtina, kad poetės rinkinio brandume vyrauja tam tikras lyrikos pokytis, kurį kritikai komentuoja. Konkrečiausias pastebėjimas apie Nėries lyrikos pokytį atrandamas *Naujojoje Vaidilutėje*, kurioje kritikė *Pėdos smėly* pristato taip: „[I]š pradžios laipsniškai žengta iš linksmo gyvenimo į nusivylimą, pesimizmą“ (M-tė, 1931, p. 187). Tokią rinkinio tematikos sandarą pastebi ir Vaižgantas (1931, p. 461): „Aistringai pragyvenusi pavasarį ir vasarą, taip pat aistringai lydi ją, [...] kai rudens purvuoti pirštai nudrasko nuo medžių rausvai geltoną šilką – kai jaunystė šypsodamos vysta. Ypač gaili jos, kai esti per greit prarasta“; bei Flora (1931, p. 2): „[V]isa jaunystės jėga [...] su skausmingu ilgesiu apdainuoja gamtą, apdainuoja gyvenimo nelygumus, pabrėžią jų kartumą“. Tokia kritikų išvalga nėra nepagrįsta. Iš tikrųjų toks lyrikos procesas vyrauja rinkinyje, kurio kulminaciją Nėris atskleidžia paskutiniu eilėraščiu¹⁰. Čia būtina akcentuoti – eilėraščio paskutinis posmas dažniausiai cituotas kritikų. Maželytės, Vaižganto ir Putino recenzijų pabaigose eilėraščio fragmentas pasitelkiamas galutiniam rinkinio apibendrinimui. Kritikė (M-tė, 1931, p. 187) labai paprastai reziūmuoja: „[V]adinasi, poetė į gyvenimą ir pasaulį pradeda žiūrėti visai kitomis akimis“; o Vaižgantas (1931, p. 461) emocionaliai sureaguoja: „Neduok, Dieve! Tai būtų perskaudus pasityčiojimas iš taip gražiai pavaizduotos jaunystės arba tiesiog Dantės gyvenimo tragedija“.

Šioje vietoje derėtų patikslinti recenzijų publikacijų laikotarpius, kurie ne tik paaiškintų Maželytės ir Vaižganto išvadų skirtumą, bet ir kitų recenzijų. Maželytės recenzija, kartu

⁸ Kritikė rinkinio motyvų įvairovę pagrindžia eilėraščių „Vienoj“ ir „Pilkam broliui“ eilėraščių fragmentais.

⁹ Putinas pateikia „Lik sveika“, „Pilkam broliui“ ir „Laiškas į kalėjimą“ eilėraščius kaip visuomeninės ir patriotinės poezijos pavyzdžius.

¹⁰ Paskutinis *Pėdos smėly* rinkinio eilėraštis: „Kaip gėdos dėmė / ant išbalusio veido, / Taip jūs, mano dainos, sustingot ant popierio. / Sunki nuodėmė mano dūšioje beldėsi, / Kurios jūs atleisti negalit, nemokate. // Jei šiandien šypsaus ir tikiu į gyvenimą, / Tai todėl, kad nueitą kelią nulaužiau, / Kaip vyšnios išdžiūvusią šaką. / Sugrioviau altorių, kur melstasi amžiams, / Kur garbinta meilė ir mėlynos pasakos“ (Nėris, 1931a, p. 59).

su Būdavo, yra vienintelės, kurios publikuotos prieš Nėries *posūkį kairėn*, apie kurį ji paskelbė *Trečio fronto* (gegužės mėn.) penktame numeryje¹¹. Todėl šiose dvejose recenzijose neužsimenama apie poetės sprendimą, o rinkinys įvertintas palankiai. Likusios recenzijos publikuotos gegužės mėnesį (tik Vytauto Bičiūno anotacija – rugsėjo mėn.). Paminėtina, jog Miškinio, Floros, Jakšto ir Vaižganto kritikos tekstuose neakcentuojamas ir neįvardijamas *posūkis kairėn*. Tai galėjo nulemti dvi priežastys: autorių asmeninis pasirinkimas to neaktualizuoti rinkinio vertinime arba kritika buvo parašyta prieš pasirodant minėtam *Trečio fronto* numeriui. Tokiu atveju Vaižganto recenzijos reziumė nors emocionali, tačiau samprotautina: kiek tai autoriaus asmeninis kritikos stilius, kiek tai iš tikro siejama su poetės *posūkiu*.

Recenzijų analizės atskleidžia, kad *Pėdos smėly* vertinime dažniausiai akcentuojama poetikos branda, dainiškumas ir motyvų įvairovė, tačiau platesniame kontekste išryškėja ir poetės *posūkis kairėn*, kuris tiesiogiai apžvelgiamas Putino ir Bičiūno tekstuose.

2.2.2 *Posūkis kairėn*

Putino recenzija, publikuota *Židinio* nr. 5 (gegužės–birželio mėn.), pasižymi kritikos profesionalumu, kadangi autorius tekste išlaiko poetės rinkinį kaip pagrindinį objektą, akcentuodamas lyrikos motyvus, dainiškumą – visapusišką rinkinio vertę: „‘Pėdos smėly’ visokeriopu atžvilgiu sveikintina mūsų literatūroj knyga“ (Putinas, 1931, p. 542). Įvertinęs rinkinį, autorius toliau pristato tuometinį reiškinių lietuvių literatūroje: „[N]esugebėjimas išnaudoti, išrutuliuoti visų tam tikros plotmės motyvų ir medžiagos, o per greitas ir paviršutiniškas blaškymasis ir per dažnas keitimas stiliaus ir krypties“ (Putinas, 1931, p. 542). Tolimesnis recenzijos naratyvas pasižymi nuogaštavimu, jog Nėriai netektų įgyvendinti paminėto reiškinių, tačiau, kaip ir pats autorius įsitikina: „Šitą baimę kaip ir paremia paskutinis ‘Pėdų smėly’ eilėraštis, tarsi kokia autobiografinės išpažinties dalelė“ (Putinas, 1931, p. 542). Todėl recenzijos pabaigoje autorius polemizuoja su poetės „išpažintimi“: „Klysta S. Nėris, jeigu mano, kad ‘tiltą į praeitį sudeginti’ taip lengva, kaip ir tuos žodžius parašyti“ (Putinas, 1931, p. 543). Tokie komentarai leidžia suvokti aiškią kritiko poziciją: „Kiekvienas noras paversti tą pasaką geltona arba raudona vėliava su įrašytomis joje programomis, daro didelę skriaudą žmogui, naikindamas tikrai dievišką

¹¹ Poetės deklaracijos paskutinė pastraipa: „Nuo šio laiko sąmoningai stoju prieš darbo klasės išnaudotojus ir savo darbą stengsiuos sujungti su išnaudojamųjų masių veikimu, kad mano ateities poezija būtų jų kovos įrankiu ir reikštų jų norus ir kovos tikslus. Tatai paaiškina ir mano į ‘Trečią frontą’ įstojimo faktą“ (Nėris, 1931b, p. 6)

kūrybos dovana“ (Putinas, 1931, p. 543). Vadinasi Putinas (1931, p. 543) nesutinka su Nėries pokyčiu ir tuometiniu literatūros reiškiniu, tačiau poetės nekritikuoja, verčiau rodo empatiją ir tarsi pačiai Salomėjai Nėriai primena: „Meno kūryba visados esti išaugusi iš viso dvasinio vidaus gyvenimo komplekso, kurios staiga nepakeisi“.

Putinas profesionaliai, bet kritiškai vertina poetės *posūkį*. Pripažindamas rinkinio meninę brandą, jis vis dėlto išreiškia susirūpinimą dėl galimos ideologinės krypties įtakos poetės kūrybai. Kitokį vertinimą pateikia Bičiūnas (1931, p. 719), savo anotacija visą rinkinį aptaręs su ironija: „‘Pėdos smėly’ – ! Ar begali būti tikslesnis mergautinių eilėraščių rinkinio pavadinimas?“, o vienintelis lyrikos sukritikavimas pasižymi pretekstu tolimesniam ironizavimui: „S. Neries poezijoje daug subjektyvinės, bet negilios ir prastutės nuotaikos, joje daug erotinio jausmo, vietomis giliau paslėpto, o vietomis į viršų išskylančio“ (Bičiūnas, 1931, p. 719). Iliustruoti ironiją, autorius pasitelkia Nėries „Pabučiavimas“ fragmentą¹² ir galiausiai apibendrina: „Prisidėdama prie ‘trečiojo fronto’ ji pati uoliai stengias išdildyti pėdas smėly, aiškiai parodydama, kad ne tik šventieji, bet ir poetės, matydamos pagundas, joms atsispirti nemoka...“ (Bičiūnas, 1931, p. 719).

Nors ir priklausydamas dešiniajai kryptčiai kaip ir Putinas, Bičiūnas visgi ironiškai įvertino poetės *posūkį*, pagrįsdamas visa tai moterišku naivumu. Tokia autoriaus perspektyva parodo, kad dešniosios kryptties atstovai vis dėlto skirtingai suvokė poetės ideologinį apsisprendimą, tačiau tokio *posūkio* kontekste, kritikai neįvertino kito svarbaus rinkinio aspekto – moteriško maišto.

2.2.3 Moteriškas maištas

Nėries rinkinyje pateiktas individualus moteriškas maištas yra nukreiptas prieš socialines normas, melagingą ir veidmainišką pasaulį – pajaco juoką. Tai pastebima poetės eilėraščiuose „Juokis gyvenime“, „Sidabrinės uogos“, „Kai numirsiu“ ir kt. Vis dėlto recenzentų reakcijos į šią temą yra paviršutiniškos. Putinas (1931, p. 542) tik glaustai pažymi, jog „randame ir maištaujančio protesto posmų“. Vaižgantas (1931, p. 461) pateikia savitą komentarą: „Saliamute, sukalbėk padėkos poterėlį, kad kun. Maliauskas ar kas jam lygus neskaito poezijų; nes kad paskaitytų, oi, duotų už tai, kad nuoga bėgioji į mišką“, leisdamas suprasti, jog poetė drįsta kalbėti apie tai, kas

¹² Kritiko pacituotas eilėraščio fragmentas: „Pabučiavimas tavo buvo karštas ir trumpas, / Ir, kaip žaibas staigus ir svaigus, kaip naktis — / O galinga pagunda! — Ir šventieji suklumpa.“ (Nėris, 1931a, p. 14).

krikščioniškai visuomenei nepriimtina. Būdavas (1931, p. 4) išvelgia specifinį moterišką „galingumą“, tačiau tai iliustruoja kaip vyriškumo požymį, nepastebėdamas jos pasaulėžiūrinės potekstės: „Nėris parodo ypatingą galingumą, pasiekiantį net tam tikros vyriškumo spalvos“. Maželytė (M-tė, 1931, p. 187) visa tai traktuoja kaip S. Nėries „aristokratiškumą“, tokiu būdu pabrėždama jos individualizmą, o ne socialinę problematiką: „Jos pasaulėvaizdis, jei taip galima pasakyti, yra aristokratiškas“.

Pėdos smėly rinkinyje pristatomas naujas moteriškumo aspektas, kuris recenzijose nebuvo deramai įvertintas ir suvoktas, verčiau įremintas į esamos moters lyrikos paradigmą: moteriškas naivumas ir nuoširdumas: „[P]oetė savo apdainuojamus objektus prieina nuoširdžiu moteriškos širdies virpėjimu“ (Miškinis, 1931, p. 370)¹³ arba apipavidalintas „žemės“ simbolikos rėmuose: „Nėries maistas, sultys, iš kurių kyla tas jos įdomus ekscentriškumas – žemė. Žemę poetė įsimylėjusi – visa savimi“ (Būdavas, 1931, p. 4). Taigi Nėries lyrikoje vaizduojamas moteriškas maištas – savitas, sąmoningas ir kultūriškai aktualus – iš esmės lieka be adekvačios kritinės refleksijos. O kadangi toks poetės moteriškumo aspektas įremintas į tradicinės moters vaizdavimo klišes, tai Nėries *posūkis kairėn* irgi aiškinamas moterišku naivumu, „meilės paieškomis“, kurias iliustruoja minėto Bičiūno anotacijos išvada. Visgi verta pridurti, jog egzistuoja kitoks poetės *posūkio* naratyvas, pristatydamas visa tai kaip apgalvotą sprendimą.

2.2.3 „Poetės kūrybinės evoliucijos rezultatas“

Kosto Korsako, pasirašiusio J. Radžvilo slapyvardžiu, straipsnis „Pasukimas kairėn“ išspausdintas žurnalo *Kultūra* penktame numeryje, jau po *Trečio fronto* publikacijos. Savo straipsnyje kritikas konstruoja socialistinei literatūrai palankų naratyvą apie Nėries pokytį, visa tai aiškindamas kaip įtampos tarp **būtinybės ir laisvės** principų sprendimą: „[T]arp žmogų varžančios gyvenimo aplinkos ir neriboto jo veržimūsi į laisvę“ (Radžvilas, 1931, p. 369). Formuluojuama, kad Nėris įstrigusi tarp **būtinybės**, kurie siejama su buržuazijos vertybėmis, ir **laisvės**, kuri neatsiejama nuo socialistinės santvarkos. Autorius, reflektuodamas *Anksti rytą* rinkinį, teigia, jog jame „negalima užtikti jokių psichoideologinių prieštaravimų“ (Radžvilas, 1931, p. 368), o, pasak Korsako, *Anksti rytą* rinkinio psichoideologijos vientisumas yra todėl, kad neabejojama „savo atstovaujamos klasės

¹³ Miškinis cituoja „Nebausk manęs“ eilėraščio pirmąjį posmą: „Nebausk manęs, kaip rūstusai patėvis! / Nebark manęs, kaip pamotė pikta! / Neilgai būsiu čia, neilgai čia viešėsiu, / Tik, kol suvys raudona radasta“ (Nėris, 1931 a, p. 57).

visuomeniškų, ideologiškų ir meniškų pozicijų teisingumu“ (Radžvilas, 1931, p. 368). Pažymėtina, kad jis stengiasi įterpti atstovaujamųjų klasių terminus, nagrinėdamas Nėries lyriką, taip pabrėždamas skirtumą tarp buržuazinės ir socialistinės visuomenės. Taip pat straipsnyje matomas nusistatymas prieš buržuazinę klasę: „Ir šit toji poetė, [...] buvo pripažinta geriausia Lietuvos (be abejo, buržuazinės) poetė“ (Radžvilas, 1931, p. 362).

Aptardamas *Pėdos smėly* rinkinį, kritikas konstatuoja: „Įvyksta skilimas tarp emocijų ir ideologijos. [...] Pirmykščio psichoideologinio vieningumo nebėra“ (Radžvilas, 1931, p. 368). Vadinasi, poetės lyrikoje atsiranda dvilypumas, kadangi ji pradeda dvejoti savo ankstesnėmis nuostatomis. Tokią būseną kritikas iliustruoja eilėraščio „Dunoju“ fragmentu¹⁴. Toks pačios Nėries samprotavimas autoriaus siejamas su **būtinybės ir laisvės** problema, kurios, anot kritiko, „negali išspręsti buržuazija, [...] o tik dar labiau ją aštrina“ (Radžvilas, 1931, p. 369). Tačiau pateikiama, kad problemos sprendimas nėra paremtas individualizmu, kuris siejamas su buržuazine klase, verčiau – socializmu: „Ir ją pilnai gali išspręsti tik tai toji klasė, kuri siekia tobuliausios visuomeninės santvarkos – socializmo“ (Radžvilas, 1931, p. 369). Tokį pasirinkimą poetė suprato, tačiau jo siekdama „blaškėsi tarp dviejų kraštutinių: epikuriško individualizmo ir juodžiausio beviltiško pesimizmo“ (Radžvilas, 1931, p. 369). Pasak kritiko, kraštutinių atsiradimas sietinas ne tik su poetės pastangomis gelbėtis per *Anksti rytą* rinkinio motyvus ir simboliką, bet ir su buržuazinės visuomenės nesugebėjimu išspręsti šios problemas: „Bet kadangi visas tas vidujis poetės tragizmas, [...] yra ne vien tik individualūs poetės pergyvenimai, bet taip pat [...] išreiškia svyravimus mūsų smulkiai buržuazinės inteligentijos, aiškiai nežinančios kur pakrypti šiuo pereinamuoju istorijos periodu“ (Radžvilas, 1931, p. 370).

Autorius pristato, kad Nėris nusprendė ištrūkti iš tokių kraštutinių, pasirinkdama „prasiveržti į kitokius horizontus ir rasti naujų jėgų savo žodžiui“ (Radžvilas, 1931, p. 370). Tolimesnėje recenzijoje Korsakas iliustruoja šį poetės proveržį, remdamasis poetės eilėraščiais ir rusų literatūros analogijomis, taip pat priduria, jog toks pasirinkimas praturtins poetės lyriką, ir toliau peikia buržuazinės visuomenės principus. Tačiau toks poetės proveržis nėra vertinamas naiviai. Kritikas aiškiai suvokia, kad „perėjusi naujan kelian, naujon visuomenėn, Sal. Nėris turės nugalėti tam tikrus sunkumus“ (Radžvilas, 1931, p. 373). Tokia mintis įrodo, jog autorius nutuokia

¹⁴ Kritiko pateiktas eilėraščio fragmentas: „Ar likti laisvėj — sausą plutą krimsti, / Kalnų viršūnes, bedugnes mėginti? / Ar grįžti į slėnį? — Ten sotu ir linksma, / Ten viskas leista... tik laisvė užginta“ (Nėris, 1931a, p. 46).

potencialias reakcijas į tokių reiškinių, tačiau, kaip ir prisiimdamas visos socialistinės klasės poziciją, deklaruoja: „S. Nėris nepabijojo pasukti į naują kelią ir mes tikim, kad ji nepabijos ir tame kelyj sutinkamų sunkumų“ (Radžvilas, 1931, p. 373). Būtent tokioje perspektyvoje autorius pateikia Nėries *posūkį kairėn*, traktuodamas jį kaip racionalų perspektyviausios istorinės tendencijos pasirinkimą, o ne „moteriškosiomis emocijomis“ grįstą apsisprendimą, tačiau net ir tokiu būdu kritikas „nusavina“ poetės moteriškąjį maišto aspektą.

Taigi Korsako recenzija rodo pasaulėžiūrinę Nėries poezijos vertinimo perspektyvą, kurioje poetės motyvai, simboliai, temos – iš esmės maištas yra vertinami pagal tai, kiek atitinka kairiosios ideologijos idėjas. Visgi pridurtina, kad tokia vertinimo perspektyva nėra išimtinė, analogišką reiškinių atskleidžia ir priešingos ideologinės krypties atstovas Jakštas. Recenzijoje kritikas, remdamasi krikščionybės ir Katalikų bažnyčios doktrina, išskiria tam tikrus rinkinyje pasitaikančius motyvus: „moters nuogumo“, „be bažnyčios, be altoriaus, be sumainymo žiedų“, „nuodėmingos meilės“, „raganos deginimo“. Jo vertinimu, visa tai laikytina „nepoetiškomis licencijomis“¹⁵. Tokia motyvų pateiktis, anot kritiko, siejama su lyrikės nuokrypiu nuo krikščionės poetės paskirties: „Krikščionės poetės uždavinys – žadinti geri jausmai. Deja, šį kartą gerb. autorė kažkodėl tai užmiršta“ (Jakštas, 1931, p. 145). Jakštas (1931, p. 145) konstatuoja, kad tokia poezijos kryptis skatina „blogus jausmus“: „Blogų, draudžiamų jausmų žadintojų pas mus yra daugiau neg reikia“. Taigi, nors abu kritikai priklauso skirtingoms ideologinėms stovykloms, tiek Korsakas, tiek Jakštas Nėries poeziją vertina pasaulėžiūrinio aspektu, siedami poetės lyriką su „(ne)teisingų“ idėjų raiška.

Antrojo Nėries rinkinio *Pėdos smėly* recepcija liudija apie akivaizdų poetinės brandos pripažinimą – daugumoje recenzijų išryškinami formos tobulėjimo, dainiškumo bei teminės įvairovės progresas. Vis dėlto greta tokių pripažinimų vyrauja ir poetės *posūkis kairėn*, kuris suteikė rinkinio vertinimui pasaulėžiūrinę perspektyvą, atskleidžiančią skirtingų ideologinių autorių vertinimus. Korsakas konstruoja socialistinei ideologijai palankų naratyvą, kuriame poetės *posūkis* vertinamas kaip „kūrybinės evoliucijos rezultatas“, tuo tarpu dešinieji – Jakštas ar Bičiūnas – linkę redukuoti visa tai į moralinį ar emocinį nukrypimą, tik vienintelis Putinas nesupeikia poetės „tiltų sudeginimo“, ir supratingiau tai vertina. Reikšminga, kad moteriškas maištas, kaip

¹⁵ Kritikas „nepoetiškas licencijas“ iliustruoja *Pėdos smėly* rinkinio „Sidabrinės uogos“, „Vėjas ir vaikai“ ir „Kai numirsiu“ eilėraščių fragmentais.

individualus poetės lyrikos aspektas, nebuvo adekvačiai reflektuotas, labiau įrėmintas į to meto moters lyrikos paradigmą. Taigi *Pėdos smėly* kritinė recepcija liudija ne tik poetinės kūrybos brandą, bet ir besivystantį jos kūrybos ideologinį vertinimą, t. y. ar Nėries poezija sutampa su reikiamos ideologijos principais.

2.3 Per lūžtantį ledą

Salomėjos Nėries trečiasis rinkinys *Per lūžtantį ledą* (1935) sulaukė dešimt recenzijų ir dviejų anotacijų. Visa tai publikuota tokiuose periodiniuose leidiniuose:

3 lentelė. III-ojo rinkinio recenzijų duomenys.

Autorius	Žurnalo / laikraščio numeris
Baublytė K.	<i>Naujoji Vaidilutė</i> 7
Dundulis Balys	<i>Moksleivis</i> 5
[Galvydis Juozas] Davainis J.	<i>Jaunoji karta</i> 13
[Keliuotis Juozas?] J.	<i>Ateities spinduliai</i> 4
Jocaitis Viktoras	<i>Lietuvos aidas</i> 88
[Korsakas Kostas] Radžvilas J.	<i>Kultūra</i> 3
Kuodys Leonas	<i>Akademikas</i> 9
Miškinis Antanas	<i>Šviesos keliai</i> 3
[Narbutas Bronius?] N-tas B.	<i>Rytas</i> 76
[Prunskis Juozas] Pr. J.	<i>Panevėžio garsas</i> 12
[Tyruolis-Šešplaukis Alfonsas] Tyruolis A.	<i>Šaltinis</i> 15
Vilutis Juozas	<i>Karys</i> 23

Per lūžtantį ledą recenzavo skirtingų kompetencijų autoriai, kurių tekstai buvo publikuoti įvairaus pobūdžio periodinėje spaudoje. Tai rodo ne tik išaugusį susidomėjimą nauju Nėries poezijos rinkiniu po jos 1931 m. deklaracijos, bet ir poreikį šį leidinį pristatyti kuo platesnei skaitančiajai auditorijai. Vis dėlto pastebėtina, jog dauguma kritikų pirmąkart recenzavo poetės kūrybą. Tik Kostas Korsakas, Antanas Miškinis ir Viktoras Jocaitis buvo jau recenzavę ankstesnius poetės rinkinius, visgi tarp recenzentų šįkart nepasirodė Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Tumas-Vaižgantas, Adomas Jakštas ar avangardistai Kazys Binkis su Antanu Venclova, formavę pirmųjų dviejų rinkinių recepciją.

Rinkinio recepcija išsiskiria tuo, jog daugelis kritikų neapsiriboja vien tik literatūriniu vertinimu – jie nesikuklina komentuoti ir Nėries *posūkio*, aiškiai pabrėždami jo įtaką šiam rinkiniui. Pvz., Balys Dundulis (1935, p. 158) teigia, kad „jos pasukimas į kairę, jos teisinga pažiūra į meną ir kūrybą, [...] talento nesužlugdė“, o Juozas Vilutis (1935, p. 549) atvirksčiai: „Tačiau trečiafrontininkų motyvai nieko gera nedavę jų kūrėjams, neigiamai paveikę ir perbėgėlę S. Nėrį“. Kitaip tariant, šio rinkinio vertinimus ryškiai lema kritikų ideologinės nuostatos, nors pasitaiko ir tokių atvejų, kai rinkinys vertinamas tik literatūriniu požiūriu, be išorinio konteksto

aktualizavimo: „Mes turime teisę apie Salomėją Nerį kalbėti poezijos mastu. Taip ir kalbame“ (Davainis, 1935, p. 288).

Greta ideologinių vertinimų išskyla ir reikšmingas poetinės raiškos aspektas – dalis kritikų fiksuoja prieštarą tarp Nėries lyrikos turinio ir poetinės formos, t. y. „senos formos“ ir „naujo turinio“ sandūrą. Toks vertinimas apima poetės pastangas perteikti socialistinius motyvus ankstyvosios poezijos simboliais. Kaip apibūdina Vilutis (1935, p. 549): „Senąja forma, senuoju instrumentu ėmė groti naujas, neįprastas melodijas. [...] Jos švelnios moteriškos sielos stygos nėra sukurtos apdainuoti plieną, betoną, pasaulinį gaisrą ir kitus socialistinius atributus“. Šioje „senos formos“ ir „naujo turinio“ sandūroje ypač išsiskiria kairiųjų pažiūrų kritikai, kurie, nors ir sukritikuoja, vis dėlto linkę teisinti poetės kūrybinius pasirinkimus, tęsdami anksčiau pradėtą jos kūrybos naratyvą.

2.3.1 *Kairiųjų naujovių teisinimas*

Korsakas ir Dundulis – vieninteliai *kairieji* kritikai, kurie ne tik palankiai recenzavo, bet ir toliau konstravo savo ideologijai palankų poetės naratyvą. Dundulis (1935, p. 158) recenzijoje pabrėžia, jog Nėries poezija apima platesnius horizontus, jos poezijoje apstu socialinių motyvų bei jausmų, kadangi „ji tvirtai žino, ko ji nori“. Toliau komentuojama, jog poetės politinis apsisprendimas teigiamai paveikė jos poeziją, nes Nėris apčiuopia aktualias temas, kitaip tariant, atstovauja „darbo klasę“¹⁶. Visgi pridurtina, kad kritikas neapsiriboja vien tik teigiamu poetės *posūkio* įvertinimu, tolesnėje pastraipoje komentuoja skaitytojų publikos lūkesčius:

Kai kas džiaugėsi, kad S. Nėris, po jos griežto pasukimo į kairę, [...] buvo nutilusi. [...] Buvo sakoma, kad S. Nėries, kaipo poetės jau nebėra. Bet šis jos eilėraščių rinkinys parodo, kad tu „pranašų“ smarkiai apsirikta. Salomėja Nėris tebėra poetė.

Šia mintimi autorius pabrėžia dalies (dešiniųjų pažiūrų) auditorijos apsirikimą, neva Nėris buvo klaidingai nusprendusi pasukti į kairiąją ideologiją, bet, kaip matoma iš recenzijos komentarų, visa tai poetei ir visuomenei atsiliepė teigiamai, o tai signalizuoja palankaus naratyvo konstravimą.

¹⁶ Kaip pavyzdį autorius pateikia „Kaimas laukia“ eilėraščio fragmentą: „Kaimas laukia. Liūdna kaime. / Skolos kaimą karia. / [...] / Vargas vaikščioja po sodžių / Kurčias ir apžėlęs. / Jau seniai pritrūko žodžių / Kantrios bakūžėlės“ (Nėris, 1935, p. 14–15).

Taip komentuodamas rinkinį recenzentas vis dėlto nesikuklina neigiamai atsiliepti apie ankstesnius poetės rinkinių motyvus: „Nebėra to tuščio čiulbėjimo apie įvairias gėlikes, saulytes ir savo siauručius egositinius [*sic*] išgyvenimėlius, kuris buvo žymus jos pirmajam eilėr. rinkiny ‘Anksti rytą’ ir nuo kurio dar ir dabar daugelis mūsų poetų negali išsigydyti“ (Dundulis, 1935, p. 158). Tokia mintis rodo, jog Nėries ankstesni poezijos motyvai vertinami neigiamai, nes jie pagrįsti individualizmu, būdingu „buržuazijos“ pasaulėvokai. Čia išvelgiama sąsaja su Korsako *Pėdos smėly* straipsnio naratyvu, kuriame Nėries rinkinio problematika – **būtinybė ir laisvė** – neišsprendžiama individualizmu, verčiau socializmu. Todėl galima daryti išvadą, jog Dundulio recenzija tęsia Korsako sukonstruotą naratyvą, papildydama jį vertinimu, kad poetės *posūkis kairėn* praplėtė, praturtino jos kūrybą.

Korsako *Per lūžtantį ledą* recenzija parodo, jog autorius užima tam tikrą mentoriaus poziciją naujame Nėries etape, teisindamas ir įtvirtindamas poetės *kairiųjų* naujoves. Nėries bandymai aprėpti naujus motyvus nėra naiviai vertinami, anaipatol, autorius suvokia, jog „ji dar neturi tvirtos ir visiškai tobulos formos, atitinkančios tas naujas idėjas, kurios sudaro daugelio jos naujųjų eilėraščių temas“ (Radžvilas, 1935, p. 207). Suprasdamas, jog jos poezijoje vis dar vyrauja ankstesnės – simbolistinės – poezijos įvaizdžiai, kuriuos poetė pasitelkia perteikdama naujas idėjas, recenzentas (Radžvilas, 1935, p. 207) visa tai įvertina kaip pereinamąjį poetės kūrybos etapą: „Tie mūsų simbolistinėje poezijoje nudevėti ir trafaretu virtę simboliai daugelyje vietų iškreipia S. Nėries eilėraščių naują, griežtą mintį: subanalina įspūdį, pakenkia eilėraščių idėjai ir išblaško siekiamo įspūdžio vieningumą“¹⁷. Verta pridurti, jog kritikas sugestijuoja, kad „senas stilius“ išsilaikė Nėries naujajame rinkinyje ir dėl (auto)cenzūros: „Tiesa, reikia sutikti, kad panaudojimas naujų priemonių, realesnių ir tikslesnių (o tokios geriausiai būtų tikusios daugumos S. Nėries eilėraščių idėjų vykusiame išreiškime), galiams dalykas, būtų užkirtęs S. Nėries eilėraščiams kelią viešumon“ (Radžvilas, 1935, p. 208).

Tokiu principu autorius aiškina naujuosius Nėries bandymus: „senuoju instrumentu“ atlikti „neįprastas melodijas“. Vis dėlto jisai nepeikia senąją „psichoideologiją“ grįstų eilėraščių,

¹⁷ Kritikas savo teiginį argumentuoja „Kaimas laukia“ eilėraščio analize, kurioje prieinama išvada, kad senųjų motyvų pasitelkimas vaizduojant socialistines idėjas klaidingai informuoja skaitytoją: „[P]ropogavimas minties laukti laisvės iš už marių, nesistengiant sukurti ją čia pat, savo pačių pastangomis ir jėgomis, suteikia eilėraščiai klaidinančios tendencijos“ (Radžvilas, 1935, p. 208).

verčiau pripažįsta, jog jie „meniškuoju atžvilgiu yra žymiai tobulesni už eilėraščius, reiškiančius poetės nuotaiką, susidariusią naujų idėjų, dar pakankamai neįsisukusių į jos jausmus ir pasąmonę, dar neapėmusių visos jo psichikos“ (Radžvilas, 1935, p. 208). Visgi kritikas griežtai pažymi, kad „senosios poetinės priemonės“ netinka naujajai ideologijai, ją iškraipo: „S. Nėris, naudodamasi senomis poetinėmis priemonėmis, daug kur iškreipė naujų idėjų tikruosius bruožus, nenuvalė nuo jų senosios pasaulėjautos nuosėdų“ (Radžvilas, 1935, p. 208). Iš esmės kritikas formuoja naratyvą, pagal kurį ankstesnės Nėries poezijos raiška ne iki galo suderinta su dar neįsisavintais socialistiniais motyvais – visa tai ne tik pateisina poetės naujus bandymus, bet ir skatina empatiją jos atžvilgiu. Korsakas poetę vertina kaip naujai prisijungusią ir dar iki galo neįsisąmoninusią naujos ideologijos idėjų šalininkę. Tai kuria lūkestį, jog su laiku poetės socialistinė kūryba prilygtų arba net pranoktų ankstesnės jos kūrybos lygį.

Likusioje recenzijos dalyje vertintojas konstruoja savo sukurtam naratyvui palankų atsakymą į iškeltą klausimą: „Kokie tai išgyvenimai, t. y. koki [sic] naujojo S. Nėries eilėraščių rinkinio tematika?“ (Radžvilas, 1935, p. 209). Jis pristato ankstesnių rinkinių – *Anksti rytą ir Pėdos smėly* – temas, primena, jog iškilęs pesimizmas antrame rinkiny buvo išspręstas poetei pasirinkus atstovauti „darbo klasei“ ir pabrėžia, jog „jeigu anksčiau poetė, neradusi sau laimės, puolė pesimizman, bet perdėm individualin pesimizman, [...] tai dabar jos pesimizme reiškiasi visuomeniški motyvai“ (Radžvilas, 1935, p. 209)¹⁸. Įvardijama, jog šiame rinkinyje vyrauja visuomeniški ir socialistiniai motyvai, kuriais poetė „skaitytoją nuteikia optimistiškai, žadina jame entuziazmą, kovos ir pasiryžimo nuotaiką“ (Radžvilas, 1935, p. 210). Galiausiai recenzentas teigiamai įvertina šį rinkinį, pabrėždamas ne vien tik jo visuomeniškumą, bet ir poetės gilų naujų idėjų išgyvenimą, dėl kurių nesidrovi teigti: „Poetės pasukimas į naują kelią, kairėn, jos kūrybos nesužlugdė, nepavertė plokščia eiliuota agitacija“ (Radžvilas, 1935, p. 210).

Visgi ne be reikalo Korsakas pavartoja žodį **agitacija**, kadangi tai tiesioginis atsakas į kitų kritikų recenzijas, kuriose jie ne kartą *Per lūžtantį ledą* įvardija tokiu terminu. Paminėtina ir tai, jog recenzijose kairiųjų kritikų teisintos Nėries naujoves tiesiogiai peikiamos.

¹⁸ Kaip įrodymą apie visuomeniškų motyvų reiškimąsi poetės pesimizme kritikas pateikia „Be kelio“ eilėraščio posmus.

2.3.2 Tikroji Salomėja Nėris

Dauguma kritikų poetės *kairiuosius* bandymus ne teisina, o sukritikuoja. Pvz., K. Baublytė (1935, p. 304) komentuoja, jog didžioji dalis rinkinio – „publicistika ar tiesiog agitacija“; Leonas Kuodys (1935, p. 232), analizuodamas rinkinio eilėraščius priduria, jog „atvirai kalbant, poetei reikėtų mesti agitaciją“; Juozas Galvydis (Davainis, 1935, p. 288) prieina išvadą, kad „Salomėjos Nėries agitacija pastatyta ant braškančių pamatų ir meniškai neįtikinama“. Šie kritikai komentuoja, jog rinkinyje esantys socialistiniais motyvais grįsti eilėraščiai yra tam tikra publicistika, agitacija, o ne poezija, net jeigu jie ir pateikti „senaisiais instrumentais“.

Daugelis kritikų skeptiškai vertina Nėries bandymus kurti socialiai angažuotą poeziją, tačiau pridurtina, jog recenzentai visgi palankiai komentuoja šį rinkinį. Taip yra todėl, kad rinkinyje atrandamos „jaunosios (dar katalikės) Nėries liekanos“ (J., 1935, p. 126). Šios „jaunosios Nėries liekanos“ – eilėraščiai, kurie savo poetika ir pasaulėvaizdžiu primena ankstyvosios Nėries poeziją, arba kaip įvardija Baublytė (1935, p. 304): „Apskritai, stipresni tie eilėraštkai, kurių motyvai egotistiniai, kur poetė kalba apie savo sielos nerimą, potroškius“. „Eilėraštkai“, grįsti individualiais išgyvenimais, tęsia ankstesniems rinkiniams, ypač *Anksti rytą*, būdingą stilių, dėl kurio poetė sulaukė tokio didelio susidomėjimo ir įvertinimo. Todėl suprantamas palankesnis požiūris į rinkinyje *Per lūžtantį ledą* pasitaikančius tekstus, kuriuose išliko ankstyvajai, dar ideologiškai neangažuotai kūrybai būdingi bruožai: individualių išgyvenimų raiška, emocinis intensyvumas. Tokie „eilėraštkai“ vertinami kaip tęsiantys poetės kūrybos pradžią lėmusį estetinį kryptingumą ir gali būti traktuojami kaip **tikrosios** Nėries poezijos¹⁹ įrodymai.

Tikrosios poezijos fragmentus kiekvienas recenzentas atrado individualiai, tačiau eilėraščiai „Kalnuos paklydus“ ir „Per lūžtantį ledą“ – daugiausiai kartų įvardyti kaip „jaunosios Nėries liekanos“. Apie „Kalnuos paklydus“ atsiliepia Baublytė (1935, p. 304): „Tokie eilėraščiai vertingesni ir forma ir turiniu: „Kalnuose paklydus“, „Motina“, „Kai užia vėjas“. [...] Jaučiama, kad tarp gamtos ir poetės sielos yra artimi panašumo ar skirtumo ryšiai“; Kuodys (1935, p. 232):

¹⁹„**Tikrosios** Nėries poezijos“ terminas sukonstruotas pagal *Per lūžtantį ledą* kritikų komentarus. Juo apibūdinami „eilėraštkai, kurie poetės trečiajame rinkinyje pasižymi ankstesnės jos kūrybos bruožais: individualūs sielos išgyvenimai; jaunystės, meilės, gamtos motyvai; simbolistiniai vaizdiniai (sakalai, gėlės, šešėliai, jūra ir t.t.). Ši sąvoka *Per lūžtantį ledą* recepcijoje funkcionuoja kaip vertybinis matas – juo grindžiamas kritikų palankumas tokiems tekstams bei lūkestis, jog poetė liks ištikima tokiai kūrybinei krypti.“

„Taip matom, koks gražus poezijos gyvenimas, kur jis spindi natūralumu ir nuoširdumu“. Paskutinį eilėrašį – „Per lūžtantį ledą“ – komentuoja Galvydis (Davainis, 1935, p. 288): „Čia kalbama vaizdais, ir čia graži poezija“; Antanas Miškinis (1935, p. 184): „Štai šiose nuostabiai gražiose paskutinėse aštuoniose eilutėse sukaupta ir ankstyvesnė, ir dabartinė, svajinga, tikra Salomėja Nėris“. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad ypač tie recenzentai, kurie kritiškai vertino poetės ideologinį posūkį ir jo pasekmes poetinei kūrybai, išskirtinai pabrėžė ankstesnei kūrybai būdingos, neoromantinei tradicijai artimos, poezijos vertę. Jų komentaruose juntamas siekis išskirti tuos kūrinius, kuriuose vyrauja „jaunosios Nėries liekanos“, nes tai vertinama kaip išlikusi poetės stiprybė naujoje kūryboje. Todėl nenuostabu, kad kai kurie kritikai savo recenzijas užbaigia palinkėjimais, tikėdamiesi, jog Nėries išlaikys šiuos bruožus ir toliau plėtos savo kūrybinį – **tikrosios** poezijos – pamatą. Pvz., Galvydis (Davainis, 1935, p. 288) griežtesne forma linki: „Iš Salomėjos Nėries mes norėtume reikalauti poezijos“; Kuodys (1935, p. 232), po „Kalnuos paklydus“ komentaro: „Tuo keliu ir linkėtumėm eiti poetei“. Taip pat atkreiptinas dėmesys į Miškino (1935, p. 184), verčiau ne palinkėjimą, o deklaraciją, kuri, rodos, apibendrina daugumos kritikų viltingus lūkesčius: „Salomėja Nėris – poetė nugali Salomėją Nėrį – ‘kovotoją’“.

Visgi išskirtina kunigo Juozo Prunskio recenzija, kurioje irgi kritiškai vertinamas poetės ideologinis posūkis ir jo pasekmės, tačiau „jaunosios Nėries liekanos“ nėra išskiriamos. Anaipol, kritikas verčiau suabejoja Nėries galimybėmis vadovauti meno kuopai, kadangi jos ideologinės pažiūros prasilenkia su ankstesnio jos vadovo ir steigėjo kunigo Julijono Lindės-Dobilo nuostatomis²⁰. Kritikas svarsto: [T]ad kaip gi [...], gali Sal. Neris (atseit p-lė Bačinskaitė) vadovauti tai moksleivių meno kuopai, kuriai vadovavo velionis kun. Lindė–Dobilas?...“ (Pr., 1935, p. 4). Tai vienas radikalesnių dešinėsios „stovyklos“ kritikų vertinimų.

²⁰ Lindės-Dobilo nuostatas recenzentas pateikia paties autoriaus žodžiais – straipsnio „Arc cognoscens“) ištrauka: „‘Trečias Frontas’ rodo nepasitenkinimo, kad aš jo sumanytojoj ankietoj pasisakiau, jog jo kryptį laikau tikrai klaidinga. [...] Džiaugiuosi kiekviena mūsų apleistoj meno dirvoj pasirodžiusia gėlele, bet su tokia baisia reakcija, kaip kad nori ‘Trečias Frontas’, Dobilas niekada neis“. [...] Dabar nori jį pavergti kai kurie revoliucijos šalininkai, nori padaryti revoliucijos *meretricem*. Bet tikrojo meno niekada niekas nepavergė ir nepavergs: arba jis bus menas, arba jo visai nebus. Juk toli gražu ne viskas yra auksas, kas blizga“ (Dobilas, 1931, p. 291–292).

Nors kritikai išsamiai aptarė ir atitinkamai įvertino poetės *posūkio* įtaką jos kūrybai, vis dėlto tokio reiškinio – *posūkio kairėn* – kontekste, kai kurios poetės kūrybinės naujovės liko nepakankamai reflektuotos.

2.3.4 Nepastebėtos naujovės

Nėries *posūkis kairėn* ne tik turėjo įtakos šio rinkinio vertinimui, bet ir suteikė kitokią perspektyvą į ankstesnės poezijos motyvus, kurie to meto recenzijose nebuvo deramai įvertinti – moteriškas maištas. Galvydis (Davainis, 1935, p. 288), apžvelgdamas pirmąjį rinkinį, komentuoja: „Ten ji pasirodė šviesi, saulėta ir drąsi“. Kritiko retrospektyvi įžvalga suponuoja mintį, kad ankstyvojoje poezijoje buvo maišto elementų, kurie nebuvo akcentuoti to meto kritikų. Miškinis (1935, p. 183) apžvelgdamas Nėries *posūki*, teigia: „Kai kas tuo stebėjosi, kai kas tiesiog mergaitės blaškymusi ir išsišokimu palaikė. [...] Už tokį drąsų pasisakymą vis dėlto ją reikia gerbti.“ Autorius komentuoja, kad anksčiau poetės maištas buvo traktuotas kaip „moteriškas blaškymasis“ ar „išsišokimas“, tačiau *Per lūžtantį ledą* rinkinys leidžia tai suvokti kaip sąmoningą poetės pasirinkimą, kurį „reikia gerbti“. Iš esmės trečiasis poetės rinkinys, *posūkio* apsuptyje, veikia tarsi refleksinias taškas, iš kurio permąstomi ir naujai traktuojami ankstesni poetės bandymai, tačiau tuo pat prasilenkiama su kitomis Nėries naujovėmis.

Kritikai deramai nepastebėjo poetės feministinių motyvų, kurie šiame rinkinyje nors deklaratyviai ir retai pateikti, vis dėlto signalizuoja Nėries pastangas aprėpti moteriškąsias temas. Tokie motyvai rinkinyje atsiskleidžia eilėraščiuose „Tu moteris“ ir „Su šluota“, kurie, nors ir menišku atžvilgiu nėra patys stipriausi, vis dėlto negatyviai vertinami skirtingų pažiūrų kritikų. Korsakas (Radžvilas, 1935, p. 210) juos įvertina kaip „neteisingus“ socialistinės ideologijos požiūriu: „Negalima laikyti ideologišku atžvilgiu teisingų ir tų feministinių minčių, kurias poetė išreiškė eilėraščiuose. ‘Tu moterie’ ir ‘Su šluota’. Su tikrai socialistine pasaulėžiūra jos neturi nieko bendro“. Miškinis (1935, p. 184) ironiškai pažymi: „Kai kur, beje, jau net įkyriai Salomėja Nėris ima agituoti, bet ten jau, dovanokit, maža poezijos“²¹. Galvydis (Davainis, 1935, p. 288) skeptiškai vertina abu eilėraščius: „Kai kur, tiesa, ji bando reikšti jau kitaip, bet išeina ir banalu ir palaida — [...]. Mintis čia aiški, forma neblogiausia. Bet mes manome, kad kasdien būtų po

²¹ Recenzentas toliau pacituota „Tu moteris“ eilėraščio fragmentą: „Nejaugi meilė moteriškai / Brangesnė užu viską? — / O gėda! Nes per daug jau ryškiai / Vergystės pančiai tviska. / Nejaugi būsi vis / Bebalsė, lyg avis?“ (Nėris, 1935, p. 43).

milijoną revoliucijų, jei būtų su šluota galima...“²². Kritikės recenzijoje nėra įžvalgų apie poetės feministines idėjas. Taigi tokie kritikų komentarai liudija, jog šio rinkinio recepcijoje poetės feministinės inovacijos nesuformavo savo skaitytojų rato, todėl liko neatpažintos ir nepripažintos. Prie tokios išvados prisideda ir tai, jog kritikai veikiami praeitų rinkinių recepcijos suformuotų „nuoširdžios“, „dainingos“ Nėries poezijos lūkesčių. Be to, rinkinyje vyrauja ir lyrinės subjektės dramatismas, kurį vienintelis Jocaitis (1935, p. 6) išvelgė, pastebėdamas fatalistinę subjektės kaukę – „Jordis figūra“: „Mūsų gi Jordis nieko daugiau nelieka, kaip rankas užlaužus blaškytis prie jūros kranto, kol kas nedrįstant nuo jo nušokti žemyn“²³. Kritikas toliau komentuoja, jog „tokiu pat tragišku žvilgsniu poetė žiūri ir į pasaulį“ (Jocaitis, 1935, p. 6.)²⁴.

Čia svarbu patikslinti, jog kritikas egzistencinius išgyvenimus motyvus svarsto atkreipdamas dėmesį į jų poetinę raišką ir pobūdį, tiesiogiai netapatindamas su autorės biografija. Kaip pastebi kritikas: „Tarp simbolių, kuriais poetė tuos savo išgyvenimus pareiškia, pažymėtinas šis: aš — Jordis“ (Jocaitis, 1935, p. 6). Ši recenzento įžvalga parodo, kad poetė stengiasi užsimaskuoti „Jordis figūra“, kas iš esmės leistų daryti prielaidą – Nėris bando įtvirtinti poetinės personos autonomiją. Kitaip tariant, jos lyrikoje pateikiami išgyvenimai neturėtų būti tiesmukai tapatinami su autorės biografiniais aspektais. Vis dėlto kritikai tokio siekio nepastebi, kadangi rinkinyje vyraujančias temas ir motyvus sieja su autorės biografiniais išgyvenimais: „Gūdžiu disonansu jie skamba, parodydami visą poetės sielos dvilypumą, blaškymąsi, liūdną likimą, lyg tyruose nuo karavano atsilikusio keleivio“ (Vilutis, 1935, p. 549). Tokia kritikų tendencija pastebima jų teiginių formuluotėse, kuriuose „ji“ kategoriškai suvokiama ir įvardijama kaip „Salomėja Nėris“, „poetė“, o ne atskira **lyrinė subjektė**: „[P]oetė verkia jūros bangomis ir į rytmečio saulę šluostosi tėvynės išsiilgusias, ašarotas akis“ (Kuodys, 1935, p. 232)²⁵; „Dabar pažiūrėkime, kaip poetė ‘kovoja’ dėl darbo klasės. O kovoti, tai kovoja“ (Davainis, 1935, p. 288);

²² [...] simbolis šioje citatoje praleidžia kritiko pacituotus „Tu moteris“ ir „Su šluota“ eilėraščių fragmentus.

²³ Recenzentas po komentaro cituoja „Sigurd ir Jordis“ eilėraščio fragmentą: „Juodi siaubūnai grumiasi fjorduos — / Rankas užlaužus blaškosi Jordis“ (Nėris, 1935, p. 21).

²⁴ Kritikas toliau cituoja eilėraščio „Be kelio“ posmus: „Eitum, eitum užsimerkęs — / Tamsoje tamsus — / Ir sustojęs nusijuoktum: / Mirštu už visus. // Gūdžiai šlama klevo lapai — / Ko sulauksim ryt? / Miškas ošia, staugia vilkas, — / Kelio nematyti“ (Nėris, 1935, p. 33–34).

²⁵ Autorius cituoja eilėraščio „Grįžtant“ posmą: „Baltijos bangos ašarom ritas, / Rytmečio saulė spindi akyse / Dingo jau pilkas švedų granitas — / Gimtajį krantą greit pamatysim“ (Nėris, 1935, p. 25).

„Sal. Neris, kaip matyt bėga — čiuožia dviem keliais — proletariato ‘ir klystančios jaunystės’“ (Pr., 1935, p. 4)²⁶. Toks „Salomėjos Nėries“ ir **lyrinės subjektės** tapatinimas nustelbia poetės pastangas formuoti savarankišką, nepriklausomą laikyseną. Todėl, pavyzdžiui, tam tikras maištingumo aspektas, yra siejamas su socialistine ar jos „mentorius“ diktuojama, o ne individualia, autentiška kryptimi: „Autorė laukia kažkokių sakalų, nori sudrebinti erdves, liepia, kad moterys imtų šluotas ir valytų pasaulio nešvarumus (?) [...]. Tai vien kairiosios ideologijos žmonių troškimai“ (J., 1935, p. 126).

Nėries eilėraščių rinkinys *Per lūžtantį ledą* (1935) sulaukė gausios kritikos, kurioje atsiskleidžia dvejopas rinkinio vertinimas. Kairiųjų pažiūrų kritikai (Korsakas, Dundulis) rinkinį vertina kaip poezijos pažangos ženklą, kuriame socialiai angažuotos poezijos pastangos yra teisinamos ir grindžiamos socialistinei ideologijai palankiu naratyvu. Kita kritikų dalis akcentavo politinės agitacijos, publicistikos perteklių ir meninės raiškos silpnėjimą. Tačiau net ne per palankiausiose recenzijose pastebimas **tikrosios** Nėries tęstinumas – kai kurie eilėraščiai, išsaugantys ankstesnei kūrybai būdingą stilių, buvo išskirti kaip vertingiausi. Tokia kritinė įvairovė leidžia daryti išvadą, jog Nėries *posūkis kairėn* vertintas kontroversiškai, o jo įtaka poezijai – taip pat. *Posūkis kairėn* suteikė šiam rinkiniui ideologinį vertinimą, dėl kurio, iš vienos pusės, buvo retrospektyviai reflektuotas ankstesnis poetės maištas, iš kitos pusės, nebuvo atitinkamai įvertintas poetės feminizmas. Taip pat pažymėtina, kad nuo šio rinkinio įsitvirtina kritikų polinkis analizuoti Nėries kūrybą kaip vientisą visumą – žymėti (ir skirtingai vertinti) poetės kūrybos tęstinumus ir pertrūkius. Toks besiformuojantis recenzentų polinkis iš dalies liudija lyrikės pastangas – poezija yra neatsiejama nuo vidinės asmens savikūros, ją išreiškia ir jai tarpininkauja, nesutapdama su jokia ideologija.

²⁶ Autorius tai interpretuoja rinkinyje neįvardintu eilėraščiu: „Kas mina kelią slidų, / Kas vieškeliais plačiais — / O ji, mačiau, nuklydo / Bedugnės pakraščiais. // Kas valanda ji klysta. / Ir klystam vis abi — / Vienintele, jaunysta, / Kokia tu nuostabi!“ (Nėris, 1935, p. 30).

2.4 Diemedžiu žydėsiu

Salomėjos Nėries ketvirtasis rinkinys *Diemedžiu žydėsiu* (1938) sulaukė keturiolikos recenzijų – daugiausia iš visų keturių rinkinių – ir vienos anotacijos. Publikuotos šiuose periodiniuose leidiniuose:

4 lentelė. *Diemedžiu žydėsiu* rinkinio recenzijų duomenys.

Autorius	Žurnalo / laikraščio numeris
[Ambrzevičius-Brazaitis Juozas] Brazaitis J.	<i>Dienovidis</i> 5
Krivickas Bronius ²⁷	<i>Ateitis</i> 7
Kuzmickis Jonas	<i>Draugija</i> 15–16
[Kuodys Leonas] K. L.	<i>Mokslo dienos</i> 5–6
[Matulaitienė Vlada] Matulaitienė Vl.	<i>Moteris ir pasaulis</i> 6
[Matuzevičius Eugenijus] Verdenis A.	<i>Ateitis</i> 1
[Miškinis Antanas] Bivainis J.	<i>Akademikas</i> 11–12
Narbutas Vytautas Jonas	<i>Pasaulio lietuvis</i> 16–17
Pumputis Danas	<i>Mūsų jaunimas</i> 17
Pumputis Danas	<i>Lietuvos žinios</i> 158
[Rutkūnas (Rutkauskas) Benediktas] B. R.	<i>Kultūra</i> 10
Sirijos Gira Vytautas	<i>Lietuvos aidas</i> 251
[Vaičiulaitis Antanas] Raginis Aug.	<i>Židinys</i> 5–6
Vengris Antanas	<i>Naujoji Romuva</i> 35–36
[Rutkūnas (Rutkauskas) Benediktas] Žvingilas B.	<i>Vairas</i> 18

Diemedžiu žydėsiu recenzijos pasižymi tam tikrais savitumais. Visų pirma, kritikai Danas Pumputis ir Benediktas Rutkauskas-Rutkūnas du kartus recenzavo šį rinkinį: Pumpučio pirmoji recenzija paskelbta laikraštyje *Lietuvos žinios* nr. 158, liepos 16 d., o antroji – jaunųjų žurnale *Mūsų jaunimas* nr. 17, rugsėjo 1–15 d. Rutkausko pirmoji recenzija paskelbta žurnale *Vairas* nr. 18, o antroji – leidinyje *Kultūra* nr. 10²⁸. Antra, ketvirtąjį rinkinį vertina visiškai nauji kritikai, anksčiau nerecenzavę Nėries poezijos, o ankstesni kritikai (Kostas Korsakas, Vincas Mykolaitis-Putinas, Viktoras Jocaitis, ir kt.) šio rinkinio nekommentavo. Trečia, tokį recenzijų kiekį galima aiškinti ir tuo, kad Nėriai už šį rinkinį tais pat metais buvo skirta Lietuvos valstybinė literatūros premija, liudijanti šio rinkinio pripažinimą. Ketvirta, dauguma kritikų – Antanas Miškinis, Juozas

²⁷ Pažymėtina, jog Broniaus Krivicko recenzija buvo publikuota 1939 m., vieneri metai po rinkinio pasirodymo.

²⁸ Darytina prielaida, kad *Vairas* žurnale paskelbta recenzija yra pirmoji. Taip yra todėl, nes žurnale tiksliai nurodoma paties žurnalo publikacijos data: spalio 1 d., o *Kultūros* žurnale tiksliai nepateikiama.

Ambrazevičius, Pumputis (abidvi recenzijos), Rutkūnas (abidvi recenzijos), Antanas Vengris, Eugenijus Matuzevičius – recenzijas pradeda bendru poetės kūrybos pristatymu, t. y. supažindina su ankstesnių rinkinių tematika, pagrindiniais motyvais, simboliais. Toks kritikų polinkis signalizuoja, kad rinkinio recepcijoje matoma ryški pastanga pateikti apibendrintą Nėries poezijos „biografiją“, kartais įtvirtinant ankstesnėje recepcijoje pasirodžiusius vertinimus, kartais – ieškant naujų sąvokų, apibūdinti poetės kūrybinį kelią. Pvz., Vengris (1938, p. 68), aptardamas ankstesnės poezijos raidą, nurodo, kad poetė „nuėjo vitalistinio simbolizmo taku“; Antanas Vaičiulaitis (Raginis, 1938, p. 770), apibūdindamas Nėries lyrikos ypatumus, teigia: „[A]utorė yra grynai emocijos dainininkė“. Vadinasi, Nėries poezija jau matoma kaip išskirtinis lietuvių literatūros reiškiny, o pati poetė – lietuvių kultūros figūra, turinti savo kūrybinę biografiją. Todėl kritikai ir pasakoja Nėries poezijos „biografiją“.

Nėris – nutūpė „‘Anksti rytą’ ant apsiniaukusių Lietuvos arimų ir pragydo“ (Pumputis, 1938b, p. 6) ir „visus užimponavo nemeluotu jausmu, nuoširdumu ir laisvai skambančia, dainiška forma“ (Brazaitis, 1938, p. 235). Šie vertinimai išryškina ankstyvosios poezijos tyrumą, emocinį atvirumą ir muzikalumą. Tačiau, anot Rutkūno (Žvingilas, 1938, p. 82): „[T]olimesnis poetės kelias pasvyra arčiau žemės, palikdamas pėdas smėly“, o tai simbolizuoja abejonę, melancholiją, ieškojimą. Toks „tolimesnis poetės kelias“ matomas *Pėdos smėly*, kur, kaip pastebi Matuzevičius (Verdenis, 1938, p. 63): „[J]au justi truputį daugiau kažkokio nerimo, nusivylimo, ieškojimo naujų kelių“, o Miškinio (Bivainis, 1938, p. 274) antrojo rinkinio reziümė parodo, jog poetė, „imponuodama kontrastingais išgyvenimais, giliu liūdesiu ir drąsia mintim, knygos pabaigoj aiškiai pasisakė nutraukianti ryšius su praeitimi“. Taigi „S. Nėris [...] paniekina senus stabus ir drąsiai pasuka nauja kūrybos linkme“ (Rutkauskas, 1938, p. 640), o tokio *posūkio* padarinys, kaip atkreipia dėmesį kitoje savo recenzijoje Rutkūnas (Žvingilas, 1938, p. 86), buvo poetei per staigus: „Per staigus posūkis, per staigus šuolis sukrėtė poetę ir vos nepalaužė“. Todėl Miškinis (Bivainis, 1938, p. 274) primena, jog „pakeisti lagerį daug lengviau, nei perreformuoti iš pagrindų save“. Vis dėlto dauguma kritikų sutaria, jog *Diemedžiu žydėsiu* žymi sugrįžimą į **tikrosios** poezijos kryptį. Kaip tvirtina Ambrazevičius (Brazaitis, 1938, p. 235): „[Š]iandieną Salomėja Nėris vėl išeina su visu kūrybingumu ir išskyla į pačias lyrikos aukštumas“, nes rinkinyje „mes vėl randam pirmąją Nėrį, tik gal labiau susikaupusią, susimąsčiusią“ (Verdenis, 1938, p. 63).

Kritikų sukonstruota poetės „biografija“ rodo, kad Nėries kūryba vystėsi nuo lyrinio tyrumo ir dainiškumo iki melancholiškų abejonių ir per staiga įvykdyto ideologinio posūkio, tačiau *Diemedžiu žydėsiu* rinkinys vertinamas kaip sugrįžimas prie brandžiau vaizduojamos **tikrosios** poezijos.

2.4.1 Brandos poezija

Atsižvelgus į ankstesnių rinkinių recenzijas, ypač *Anksti rytą*, prisimenama, jog dainiškumas ir melodingumas, paprastumas ir nuoširdumas buvo suvokti ir pateikti kaip tam tikri poetės poezijos savitumai, išskyrę ją tuometiniam literatūros lauke. Neabejotina, jog šie lyrikos aspektai kito, tačiau trečiojo rinkinio – *Per lūžtantį ledą* – recenzijose pažymima, kad šių elementų stigo eilėraščiuose. Visgi kritikai pastebėjo, jog yra išlikusios „senosios Nėries liekanos“, liudijančios apie **tikrosios** Nėries poeziją. Todėl darytina prielaida, kad *Diemedžiu žydėsiu* sulaukė tokios recenzijų gausos, nes kritikams buvo svarbu išsiaiškinti, kokioje būsenoje yra Nėries poezija: „Ar pažengė autorė į priekį, ar liko vietoje stovėti“ (Sirijos Gira, 1938, p. 3). Visgi šio rinkinio kritikų komentarai parodo, kad poetė ne tik pažengė į priekį, bet ir patvirtino praeito rinkinio recenzentų lūkesčius, nes šiame rinkinyje apstu **tikrosios** poetės poezijos elementų: „Įeikime gi į jos poezijos pasaulį, ir pamatysime, kad jis ir šiame rinkinyje nedaug kuo skiriasi nuo ankstyvesniųjų“ (K., 1938, p. 329).

Poetės kūrybos dainiškumo ir melodingumo aspektai plačiai komentuojami. Pvz., Vaičiulaitis (Raginis, 1938, p. 770) savo recenziją pradeda tokiu teiginiu: „Salomėjos Nėries poezijai pirmiausia charakteringa tai, kad ji tiesiog išdainuoja savo sielą, savo pergyvenimus“. Matuzevičius (Verdenis, 1938, p. 63), aptardamas „Rudenio arimuos“ eilėraščio fragmentą,²⁹ pasako: „Pastarajame posmely kartojamas ‘r’ ir ‘rim’ suteikia labai gražų, muzikalų skambėjimą“; Rutkūnas (1938, p. 641), irgi komentuodamas „Rudenio arimuos“ eilėrašį apibendrina: „Melodingumas, aliteracijų žaismingumas, poetinių priemonių paprastumas, kondensuotumas – pagrindinės šio reto grožio eilėraščio žymės“; Vengris (1938, p. 68) bendrai teigia, kad „Salomėja Nėris ir šitam rinkiny lieka ištikima pagrindiniam savo kūrybos motyvui: dainuoti žemės meilę“; o Pumputis (1938a, p. 253) savo antroje recenzijoje primena: „[V]isos S. Neries poezijos pagrindinis bruožas yra lengvumas, žaismingumas, skambumas ir švelnumas“. Tokiu pačiu

²⁹ Kritiko pacituotas eilėraščio fragmentas: „Žarsto baltą smėlį / Širvinta nurimus — / Rymo ramunėlė / Rudenio arimuos“ (Nėris, 1938, p. 50).

palankumu komentuojamas ir lyrikos paprastumas bei nuoširdumas. Štai, Jonas Kuzmickis (1938, p. 520) teigia: „S. Nėris atvira ir nuoširdi poetė. Ji neslepia savo įsitikinimų. [...] Juk ji taip nuoširdžiai pasisako“³⁰. Ambrazevičius (Brazaitis, 1938, p. 235–236) irgi teigia: „Paprastumas ir neieškojimas įmantrių stilistinių elementų priemonių Nėries eilėraščiams suteikia nuoširdžios, artimos, jaukios nuotaikos“. Tokie komentarai vyrauja ir kitose recenzijose, tačiau šiam lyrikos aspektui daugiausiai dėmesio skyrė Vaičiulaitis.

Savo recenzijos įžangoje kritikas pagrindžia minėtą lyrikės kūrybos bruožą, remdamasis dvejopa lyrikos paprastumo samprata. Autorius (Raginis, 1938, p. 770) teigia, kad vienu atveju lyrika esti paprasta, kuomet „autorius asmenybė iš viso yra negili ir gyvenime nežino platesnių aspektų“, tačiau priduria, kad Nėris priklauso antram atvejui: „[J]i yra iš tų žmonių, kurie turi stiprių ir gilių sielos valandų, net komplikuočių išgyvenimų, bet nemėgsta pačių savo eilėraščių komplikuoti ir sunkinti. Jos šūkis – juo paprasčiau – juo geriau“ (Raginis, 1938, p. 770). Visa tai pateikęs, autorius toliau apsiriboja rinkinio eilėraščių analizėmis ir interpretacijomis, kurios parodo, jog pasikartojantys **tikrosios** Nėries poezijos simboliai ir motyvai pateikiami kitu rakursu: „Šioj knygoj daugiau rimties, giedro susimąstymo – tai aprimusio saulėleidžio valanda“ (Raginis, 1938, p. 771). Tokia išvada išplaukia iš to, jog praeituose rinkiniuose vyravusi jaunystė, meilė – *carpe diem* grįsti motyvai ir simboliai apdainuojami rimtesniu tonu. Tai pastebėta ir kitų kritikų, pvz., Matuzevičius (Verdenis, 1938, p. 64) konstatuoja: „Autorė jau nebedainuoja jaunystės jauno juoko. Jos širdį jau ima gniaužti, [...] kad mes esame tik šios žemės svečiai ir kad visa čia praeina, niekad negrįžta atgal...“; Krivickas (1939, p. 408) taip pat išvelgia, kad „šiam rinkiny jau veik neužtinkamas jaunystės nerūpestingumas, lengvas žaismingumas ir meilės motyvas, nors pirmieji jos rinkiniai (‘Anksti rytą’ ir ‘Pėdos smėly’) tuo ypač pasižymi“. Tokį brandesnę poetės perspektyvą tiksliau apibūdina Ambrazevičius (1938, p. 235):

Jeigu pirmame rinkiny Neries poetinis pasaulis buvo per daug išfantazuotas, sukurtas, atitolęs nuo realaus žemės paviršiaus, [...] tai ketvirtame rinkiny tos visos poetinės priemonės jai nebereikalingos, nes po kojom ji jaučia tikrą žemę, gyvenimas jau ne vien smuikų raudom ir vėliavom papuoštas.

³⁰ Toliau autorius cituoja „Nepažįstamai draugei“ eilėraščio I-ąjį posmą: „Tu mane myli? Tu manai, / Kad aš labai, labai kažin kas? / Brangioji mano! — Nežinai, / Kaip aš į nuodėmes palinkus!“ (Nėris, 1938, p. 22).

Kritikų įžvalgos leidžia samprotauti, kad „laki vaizduotė, svajingas ūpas šioj knygoj atsiremia į liūdnąją gyvenimo tikrovę“ (Bivainis, 1938, p. 275). Kitaip tariant, Nėris ankstesnės lyrikos pasaulėvaizdis vaizduojamas rimtesniu, melancholiškesniu tonu.

Tokie kritikų komentarai suponuoja išvadą, jog jie formuoja tokį autorės poezijos egzistencinį naratyvą, kuriame dominuoja slinktis nuo jaunystės veržlumo iki brandos patirčių. Toks naratyvo formavimas signalizuoja kritikų atsitraukimą nuo ideologinio vertinimo ir naratyvo – Kostas Korsakas tokią kūrybos kaitą grindė „sąmoningu apsisprendimu“, o ne „savaimine“ organiška raida. Tačiau šiame kontekste mažiau įvertinama, kaip poetė integruoja savo socialinį angažuotumą, visuomenės kritikos impulsus, sukurdama jų individualią autentišką išraišką (žiežulos anytos, pamotės, rūstus tėvas, varnos, našlaičiai, klajūnai, vėtros, ledinės dykumos ir panašūs vaizdiniai). Tokie poetės vaizdiniai vis dėlto neįvertinti kaip autentiška išraiška, verčiau užsilikę agitacijos (kairiosios ideologijos) elementai – „kairiosios Nėries liekanos“.

Tai komentuoja Vengris (1938, p. 68): „‘Diemedžiu žydėsiu’ rinkiny taipgi pasimaišo šiek tiek dirbtinio socijališkumo, kuris atsiskiria nuo pagrindinių poetės motyvų, kaip nesavas, kaip balta varna“; Ambrazevičius (Brazaitis, 1938, p. 236): „Švelnesnę išraišką negu trečiajame rinkiny įgavęs jau ir socialinis, visuomeninis motyvas, pasikišęs Laukų naišlaitėly, Amžinam keleivy, Pavasary kalėjime, Mano mažoji geiša“; Vaičiulaitis (Raginis, 1938, p. 772): „Antra pastaba liestų autorės kiek monotonišką socialinės gaidos vartojimą“; Pumputis (1938a, p. 253): „Tiesa, šiame rinkiny [...] negirdime kovos trimitų, nejaučiame pakelto kumščio, [...] Tas motyvas tik retkarčiais nuskamba, lyg tolimas praeitų dienų aidas“³¹; ir Leonas Kuodys (K, 1938, p. 329): „Ir šiame rinkiny poetė dar nėra visiškai laisva nuo publicistikos. Antai ji gana prozaišškai polemizuoja su ‘dėdėmis’“. Tokie komentarai liudija, jog *Diemedžiu žydėsiu* vyraujantys socialiniai motyvai traktuojami kaip *Per lūžtantį ledą* agitacijos nuotrupos, o tai leistų daryti prielaidą, kad praeito rinkinio ideologinė perspektyva iškreipė tuometinę ir tolimesnę Nėries socialinę kritiką, kurią poetė formavo kaip nepriklausomą ir savarankišką maištą. Visgi čia

³¹ Autoriaus savo teiginį pagrindžia „Visur aš ją matau“ eilėraščio paskutiniu posmu: „O juk ateis diena, / kad nebegaus patrankos — / Ir gėdos kruvinos / pasauliui bus gana — / Aš ateitį regiu — / su kūdikiu ant rankos — / Šviesiom, šviesiom akim / ir džiaugsmo šypsena“ (Nėris, 1938, p. 47).

derėtina atkreipti dėmesį į Kuodžio paminėtą „Dėdės“ eilėraščių, nes „tie ‘dėdės’ pradedami atpažinti akilesnių skaitytojų“ (Kuzmickis, 1938, p. 520).

2.4.2 Santykis su „dėdėmis“

Eilėraščių „Dėdės“ galima traktuoti kaip Nėries atsaką Korsakui – iš esmės visam kairiajam flangui – dėl siauro poezijos suvokimo. Korsako požiūro ribotumas išryškėja jo *Per lūžtantį ledą* recenzijoje. Kritikas skeptiškai vertina „sakalų“ įvaizdį, kuris suvokiamas kaip nudėvėtas simbolistinės poezijos elementas, netinkantis naujajai ideologijai išreikšti – komentaras po „Kaimas laukia“ eilėraščio: „Bet kodėl čia atsirado tie sakalai, ką jie simbolizuoja, kokią laimę jie parneš mūsų kaimui“ (Radžvilas, 1935, p. 208). O Nėris (1938, p. 20.) tiesiogiai atsako į visa tai: „Kam audros, kam tie sakalai“³². Poetės replika gali būti suvokiama ne tik kaip reakcija į konkretų „sakalų“ motyvo komentarą, bet ir kaip platesnis pasipriešinimas kairiųjų bandymams riboti poetės raišką – tiek estetinę, tiek teminę. Kadangi Nėries tiek antrajame, tiek trečiajame rinkinyje maištavo prieš poetinius ir ideologinius lūkesčius, įskaitant ir moters tapatybės bei socialinės padėties tematiką, tai paaiškina, kodėl Korsakas tokią raišką išvelgė kaip nesuderinamą su jo konstruojamu ideologiniu naratyvu. Kritiko recenzija, kaip ir eilėrašties „Dėdės“, leidžia suvokti, jog poetė buvo traktuojama kaip kairiojo flango priklausinys, kurio nepriklausoma ir savarankiška raiška nebuvo pakankamai įvertinta, o „senosios Nėries liekanos“ – nuvertinta. Todėl „Dėdės“ ne tik atskleidžia poetės atsaką ir jos savivoką santykiuose su kairiaisiais, kuriame Korsakas užėmė tam tikrą mentoriaus, globėjo poziciją, bet ir tampa poetės deklaracija apie kūrybinės laisvės būtinybę.

Nėries ketvirtasis poezijos rinkinys *Diemedžiu žydėsiu* išsiskiria recenzijų gausa, kuriose kritikai vieningai atkreipia dėmesį į atgimstančią ankstyvosios Nėries poetiką ir pasaulėvaizdį, kurie šiame rinkinyje pasireiškia subtilesnėmis formomis. Daugumos recenzijų tonas teigiamas – poetė vertinama tarsi sugrįžtanti prie **tikrosios** poezijos, tačiau visa tai vaizduojanti brandesniame kontekste, atspindinčiame gilesnį supratimą. Kartu recenzijose išryškėja užsilikusios „kairiosios Nėries liekanos“, kurios nevertinamos palankiai, o išlikę

³² Pateikiamas visas eilėrašties platesniam kontekstui: „Girdėjot? Plūsta, barasi / Protingi mano dėdės — / Kam, sako, užsidariusi, / Nebūtus daiktus giedi? // Kam audros, kam tie sakalai, / Tie karžygiai žaizdoti? / Realų, gyvą privalai / Gyvenimą vaizduoti. // Jei, kaip jie nori, nedarai, — / Būk baisiai rūpestinga, — / Vis negerai ir negerai / Ir pastabumo stinga. // O man, sakysiu atvirai, / Seniai liežuvis niežti / Tą jų gyvenimą tikrai / Ryškiom spalvom nupiešti“ (Nėris, 1938, p. 20–21).

santykiai tarp poetės ir kairiojo flango polemiškai iškyla eilėraštyje „Dėdės“. Taigi šio rinkinio kritinė recepcija liudija ne vien tik brandos proveržį, bet ir poetės pastangas išsivaduoti iš politinės subordinacijos, artikuliuojant savarankišką lyrinį balsą.

Išvados

Išanalizavus analizuojamo laikotarpio Salomėjos Nėries kritinę recepciją, prieita prie tokių išvadų:

1. Nėris, kaip moteris poetė, buvo unikalus reiškinytis tuometiniam lietuvių literatūros lauke. Recepcijos pradžioje vyravo kritikų pastangos ją lokalizuoti, gretinant su to meto lietuvių literatūros rašytojais, o platesnei lokalizacijai – tapatinti su rusų literatėmis. Tokia kritikų kryptis parodo, kad poetę buvo stengtasi įrėminti į egzistuojančius poezijos modelius. Šis įrėminimas atsispindėjo ir pačios poezijos vertinimuose, nes tolimesnėje kritikos raidoje susiformavo tam tikras Nėries vertinimo kanonas. Kanoną sudarė pagrindiniai poetės lyrikos bruožai, pagal kuriuos atitinkamai buvo vertinami eilėraščiai: tokia poezija, kuri pasižymėjo emociniu atvirumu, dainiškumu, individualiais išgyvenimais, nuoširdumu buvo traktuojama kaip tinkama moteriškumo raiška, o maištingumo, moteriškojo eroso ar feministinės laikysenos poetika dažnai liko mažiau reflektuota ir įvertinta, nes neatitiko susiformavusių vertinimo normų.
2. Recepcijos eigoje taip pat įsitvirtino Nėries lyrinės subjektės tapatinimas su pačia biografine autore. Toks reiškinytis nulėmė, jog visi poezijoje vaizduojami motyvai gretinami su poetės biografija, o tai nustelbė jos pastangas formuoti savarankišką ir nepriklausomą poetinę autonomiją. Šis poetės siekis buvo paveiktas ir kritikų „nusisavinimu“ – Nėris traktuojama kaip ideologinių ir estetinių nuostatų skeidėja, o tokie veiksniai nustelbė poetės subjektyvę ir nepriklausomą laikyseną.
3. Recepcijos pabaigoje susidarė ankstyvosios poezijos elementais grįstas kritikų lūkestis, kurį poetė (ne)tiesiogiai turėjo įgyvendinti. Toks lūkestis suformavo autorės poezijos vientisumą, pagal kurį eilėraščiai buvo atitinkamai ir vertinami. Problemiškiausias vertinimas poetės lyrikoje – socialiai angažuota poezija, kuri prasilenkė su daugelio kritikų lūkesčiais, siejamais su moteriškąja lyrika ir poezijos paskirtimi.
4. Nėries *posūkis kairėn* turėjo stiprią įtaką jos poezijos kritinei recepcijai. Pirma, *posūkis* paveikė kritikos plėtrą, kadangi prie literatūrinio jos kūrybos vertinimo prisidėjo ir ideologinis vertinimas. Antra, dėl susiformavusio ideologinio kūrybos vertinimo, poetės pastangos individualizuoti maištingumo aspektą poezijoje nebuvo deramai įvertintos, verčiau traktuojamos kaip politinio nuokrypio padarinys, o feministinės Nėries temos buvo

- suvokiamos kaip ideologiškai neaktualios. Trečia, *posūkis* suteikė tam tikrą populiarumą, po kurio Nėries vardas buvo skelbiamas ne tik literatūriniu, bet jau ir visuomeniniu mastu.
5. Nėries poezijos kritinė recepcija kokybiniu atžvilgiu yra intensyvėjanti. Kiekvienas rinkinys sulaukė vis didesnės recenzijų gausos, kurios buvo publikuotos įvairaus masto žurnaluose ir kurios buvo parašytos skirtingų kompetencijų ir pažiūrių kritikų. Atsižvelgiant į visų kritikų tekstus ir jų statusą tuometiniam literatūros ir kritikos lauke, galima daryti prielaidą, kad daugiausiai įtakos poetės kritinei recepcijai turėjo Adomas Jakštas, Antanas Miškinis, Kostas Korsakas ir Vincas Mykolaitis-Putinas. Kritikų recenzijos ne tik formavo gausios skaitančiosios auditorijos supratimą apie poetės kūrybą, bet ir kartkartėmis tapdavo kertiniais replikų objektais kitose recenzijose.
 6. Tolesnės tokio pobūdžio tyrimų gairės galėtų būti tokios. Pirma, pratęsti Nėries kritinės recepcijos tyrimą sovietmečio laikotarpiu, apimant vertinimo kontroversijas atkurtosios Nepriklausomybės metu. Antra, būtų perspektyvu peržengti kritinės recepcijos ribas ir įtraukti įvairių žanrų tekstus: publicistiką, biografistiką, grožinę literatūrą apie Nėrį. Tai ypač aktualu, norint iširti vėlesnę Nėries recepciją. Trečia, prasminga apžvelgti kitų to meto neoromantikų poetų – Antano Miškinio, Bernardo Brazdžionio, Jono Aisčio – poezijos kritinę recepciją ir palyginti su Nėries, norint išsiaiškinti, kiek poetės vertinimas (ne)išskirtinis bendrame to meto literatūriniame kontekste.

Šaltiniai

- [Ambrazevičius-Brazaitis Juozas] Brazaitis, J., 1938. Knygos. *Dienovidis* 5, p. 235–237.
- Baublytė, K., 1935. Autorė pažįstama skaitančiai visuomenei... *Naujoji vaidilutė* 7, p. 303–304.
- Bičiūnas, V., 1931. Knygos, raštai. *Trimitas* 36, p. 719.
- [Binkis Kazys] Alijošius, F., 1927. Pavasariška poezija. *Lietuvis* 71, p. 2.
- Būdavas, St., 1931. Pėdos smėly (Salomėjos Nėries eilėraščiai). *Rytas* 91, p. 4.
- [Dambrauskas Aleksandras] Jakštas, A., 1927. Pirmos pavasario gėlės esti kuklios... *Lietuvis* 77, p. 4.
- [Dambrauskas Aleksandras] Jakštas, A., 1931. Recenzijos. *Vairas* 5, p. 144–145.
- Dundulis, B., 1935. Naujos knygos. *Moksleivis* 5, p. 158–159.
- Flora, 1931. Knygų kronika. *Literatūros naujienos* 4, p. 2–3.
- [Galvydis Juozas] Davainis, J., 1935. Literatūra. *Jaunoji karta* 13, p. 288.
- [Gira Liudas] Radzikauskas, E., 1927. Salomėjos Nėries debiutas. *Mūsų dienos* 1, p. 8.
- Jocaitis, V., 1927. Spaudiniai. *Lietuva* 54, p. 4–5.
- Jocaitis, V., 1935. Knygos. *Lietuvos aidas* 88, p. 6.
- [Keliuotis Juozas?] J., 1935. Knygų pasaulis. *Ateities spinduliai* 4, p. 126.
- Kirvelaitis, P., 1927. Knyga menas. *Ateitis* 3, p. 285–286.
- [Korsakas Kostas] Radžvilas, J., 1931. Pasukimas kairėn. *Kultūra* 6–7, p. 362–374.
- [Korsakas Kostas] Radžvilas, J., 1935. Apžvalga. Knygos. *Kultūra* 3, p. 207–210.
- Krivickas, B., 1939. Premijuotoji literatūra. *Ateitis* 7, p. 408.
- Kubilevičius, P., 1927. Knygos ir žurnalai. *Klaipėdos garsas* 37, p. 4.
- Kuodys, L., 1935. Spausdintas žodis. *Akademikas* 9, p. 232.
- [Kuodys Leonas] K., L., 1938. Recenzijos. *Mokslo dienos* 5–6, p. 329–330.

- Kuzmickis, J., 1938. Poezija. *Draugija* 15–16, p. 520–521.
- Kvieska, V., 1927. Naujų kelių beieškant. *Lietuvos žinios* 103, p. 2.
- [Matulaitienė Vlada] Matulaitienė, Vl., 1938. Salomėja Nėris *Diemedžiu žydėsiu. Moteris ir pasaulis* 6, p. 15.
- [Matuzevičius Eugenijus] Verdenis, A., 1938. Literatūros naujienos. *Ateitis* 1, p. 63–64.
- [Maželytė E.] M-tė, E., 1931. Salomėjos Nėries pirmas poezijos rinkinėlis... *Naujoji vaidilutė* 4, p. 185–187.
- Miškinis, A., 1931. Tarpe neretai pasirodančių jaunų... *Šviesos keliai* 5, p. 369–370.
- Miškinis, A., 1935. Recenzijos. *Šviesos keliai* 3, p. 183–184.
- [Miškinis Antanas] Bivainis, J., 1938. Spausdintas žodis. *Akademikas* 11, p. 274–275.
- Mykolaitis-Putinas, V., 1927. Knygos ir žurnalai. *Židinys* 4, p. 330–332.
- Mykolaitis-Putinas, V., 1931. Knygos ir žurnalai. *Židinys* 5–6, p. 514–543.
- [Narbutas Bronius?] N-tas, B., 1935. Per lūžtanti ledą. Ties nauju Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinėliu. *Rytas* 76, p. 5.
- Narbutas, Vytautas, J., 1938. Naujos knygos. *Pasaulio lietuvis* 16–17, p. 369.
- [Prunskis Juozas] Pr. J., 1935. Mūsų raštai. *Panevėžio garsas* 12, p. 4.
- Pumputis D., 1938. Knygų pasaulis. *Mūsų jaunimas* 17, p. 253.
- Pumputis, D., 1938. Menas ir literatūra. *Lietuvos žinios* 158, p. 6.
- [Rutkūnas (Rutkauskas) Benediktas] B. R., 1938. Apžvalga. Knygos. *Kultūra* 10, p. 640–642.
- [Rutkūnas (Rutkauskas) Benediktas] Žvingilas, B., 1938. Salomėjos Nėries poezijos kelias. *Vairas* 18, p. 81–89.
- Sarapinas, P., 1927. Tokiais žodeliais ir tokia intencija... *Pradai ir žygiai* 3–4, p. 322.
- Sirijos Gira, V., 1938. Knygos. *Lietuvos aidas* 251, p. 3.
- [Tyruolis-Šešplaukis Alfonsas] Tyruolis, A., 1935. Knygų naujienos. *Šaltinis* 15, p. 177.

Tumas-Vaižgantas, J., 1931. Knygos. *Naujoji Romuva*, 19, p. 461.

[Vaičiulaitis Antanas] Raginis, Aug., 1938. Knygos ir žurnalai. *Židinys* 5–6, p. 770–772.

[Venclova Antanas] Laisvydas, A., 1927. Knygų rinkta. *Moksleivių varpai* 5, p. 11–12.

Vengris, A., 1938. Knygos. *Naujoji Romuva* 35–36, p. 68.

Vilutis, J., 1935. Naujieji leidiniai. *Karys* 23, p. 549.

[Dobilas-Lindė Julijonas] Dobilas, J., 1931. Arc cognoscens). *Vairas* 11, p. 287–295.

Nėris, S., 1927. *Anksti rytą*. Kaunas: Ateitis

Nėris, S., 1931. *Pėdos smėly*. Kaunas: Sakalas.

Nėris, S., 1931. Salomėja Nėris. Poemos. *Trečias frontas* 5, p. 6–7.

Nėris, S., 1935. *Per lūžtantį ledą*. Kaunas: Sakalas.

Nėris, S., 1938. *Diemedžiu žydėsiu*. Kaunas: Sakalas.

Literatūra

- Alekna, V., 1995. *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 1. Vilnius: Vaga.
- Alekna, V., 1997. *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, kn. 2. Vilnius: Vaga.
- Daujotyte, V., 1999. *Salomėja Nėris: gyvenimo ir kūrybos skaitymai*. Kaunas: Šviesa.
- Daujotyte, V., 2001. *Parašyta moterų*. Vilnius: Alma littera.
- Daujotyte, V., 2005. *Salomėja Nėris: fragmento poetika*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Daujotyte, V., 2007. *Lietuvių literatūros kritika. Akademinio kurso paskaitos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jauß, Robert, H., 2004. Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija. In: Sigita Narbutas (sud.), *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Jurgutienė, A., 1998. *Naujasis romantizmas – iš pasiūlgimo: lietuvių neoromantizmo pradininkų estetinė mintis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Jurgutienė, A., 2006. Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas. In: Aušra Jurgutienė (sud.), *XX amžiaus literatūros teorijos. Vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Kubilius, V., 1989. *Salomėjos Nėries lyrika*. Vilnius: Vaga.
- Kubilius, V., 1996. *XX amžiaus literatūra* (antras pataisytas leidimas). Vilnius: Alma littera.
- Mačiulis, J., (sud.) 2004. *Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas: leidinys skirtas lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečiui. T. 1, Autoriai = Authors*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.
- Mačiulis, J., (sud.), 2004. *Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas: leidinys skirtas lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo*

šimtmečiui. T. 2, Slapyvardžių žodynas = Dictionary of pseudonyms. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Rakauskas, V., 1981. *Salomėja Nėris literatūros moksle ir kritikoje. Vilnius: Vaga.*

Sauka, D., 1957. *Salomėjos Nėries kūryba (1921–1940). Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.*

Viliūnas, G., 1998. *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Vilnius: Alma littera.*

Žmuida, E., 2010. Literatūros kritika. In: Rimantas Skeivys (sud.), *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*, kn. 1. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Žukas, V., 1959. *Salomėjos Nėries kūrybinių ir literatūros apie ją bibliografija. Vilnius: [s.n.].*

Santrauka

Darbe analizuojami Salomėjos Nėries pirmų keturių poezijos rinkinių – *Anksti rytą, Pėdos smėly, Per lūžtantį ledą, Diemedžiu žydėsiu* – kritikos tekstai, publikuoti Nepriklausomos Lietuvos periodinėje spaudoje 1927–1938 m. Tyrime nagrinėjami keturiasdešimt šeši kritikos tekstai: trisdešimt aštuonios recenzijos, du kritikos straipsniai ir šešios anotacijos. Kritikos tekstai tiriami, siekiant rekonstruoti tuometinį kritikų, kaip tam tikros skaitytojų grupės, lūkesčių horizontą ir palyginti ir įvertinti jo sąveiką su Nėries kūrybinėmis naujovėmis. Tyrimo metodologinis pagrindas – Hanso Roberto Jaušo recepcijos teorija, išdėstyta studijoje *Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija*. Ši prieiga įtvirtina skaitytojo poziciją kūrinio prasmės formavimosi procese, paremtą dialogo tarp skaitytojo ir kūrinio principu, šiuo atveju – tarp Nėries poezijos rinkinių ir jos kritikų. Kiekvieno rinkinio kritikos tekstai reziumuoja kūrinio ir skaitytojo dialogą, leidžiantį nustatyti tuometinį kritikų lūkesčių horizontą ir su juo susijusį Nėries poezijos vertinimą. Išanalizavus poetės rinkinių kritiką ir nustačius jų vertinimo tendencijas, prieitos tokios išvados:

1. Kritikai stengėsi Nėrį įrėminti į egzistuojančius poetinius modelius, suformuodami poetės vertinimo kanoną, kuriame prioritetas teiktas emocionalumui, dainiškumui ir individualumui – tai nustelbė poetės kūrybos feministinius ir maišto motyvus.
2. Kritikai tiesmukai tapatindavo lyrinę subjektę su biografine autore, apribodami Nėries poetinę autonomiją ir skatindami ideologizuotą jos kūrybos vertinimą.
3. Kritisėje recepcijoje susiformavo ankstyvosios Nėries poezijos pagrindu grįstas kritikų lūkestis, kuris varžė vėlesnės poezijos vertinimą, ypač socialiai angažuotos.
4. Nėries *posūkis kairėn* sustiprino ideologinį kūrybos vertinimą: maišto ir feminizmo temos buvo nuvertintos, poetę imta traktuoti kaip ideologinių nuostatų skleidėją. Drauge autorė įgauna literatūrinio ir politinio simbolio statusą.
5. Kiekvienas rinkinys sulaukė vis gausesnės kritikos, o didžiausią įtaką recepcijai darė Adomas Jakštas, Antanas Miškinis, Kostas Korsakas ir Vincas Mykolaitis-Putinas.

6. Plėtojant darbą, yra galimybė tirti poetės recepciją sovietmečiu; įtraukti įvairių žanrų tekstus; palyginti Nėries poezijos kritinę recepciją su kitų neoromantikų poetų – Antano Miškinio, Bernardo Brazdžionio, Jono Aisčio – vertinimo procesu.

Tyrimo rezultatai gali būti naudingi tyrėjams, analizuojantiems lietuvių literatūros kritiką ir Nėries kūrybą.

Summary

This study analyzes critical responses to Salomėja Nėris's first four poetry collections – *Anksti ryta*, *Pėdos smėly*, *Per lūžtantį ledą*, *Diemedžiu žydėsiu* – published in the periodical press of Independent Lithuania between 1927 and 1938. The research examines forty-six critical texts: thirty-eight reviews, two critical articles, and six annotations. These texts are explored in order to reconstruct the horizon of expectations of critics – as a specific group of readers – and to compare and evaluate its interaction with Nėris's poetic innovations. The methodological foundation of the research is Hans Robert Jauss's reception theory, presented in his study *Literary History as a Challenge to Literary Theory*. This approach emphasizes the reader's role in shaping a work's meaning through a dialogic relationship between the reader and the text – in this case, between Nėris's poetry collections and her critics. The critical responses to each collection summarize this dialogue, allowing the identification of the contemporary critics' expectations and their influence on the evaluation of Nėris's work.

The analysis of the reviews and the identified evaluative trends lead to the following conclusions:

1. Critics attempted to fit Nėris into existing poetic models, establishing a canon of evaluation that prioritized emotionality, musicality, and individuality – which overshadowed feminist and rebellious elements in her work.
2. Critics often directly equated the lyrical subject with the biographical author, limiting Nėris's poetic autonomy and encouraging ideologically biased interpretations.
3. Early positive reception shaped an expectation based on her initial poetry, which constrained later evaluations, particularly of her socially engaged poetry.
4. Nėris's political turn to the left intensified ideological interpretations of her work: themes of rebellion and feminism were devalued, and she began to be seen primarily as a transmitter of ideological messages. At the same time, she acquired the status of both a literary and political symbol.
5. Each new collection received increasing critical attention, with Adomas Jakštas, Antanas Miškinis, Kostas Korsakas, and Vincas Mykolaitis-Putinas exerting the most significant influence on the reception.

6. Future research may explore Nėris's reception during the Soviet period, include texts from various genres, and compare the critical reception of her poetry with that of other Neo-Romantic poets such as Antanas Miškinis, Bernardas Brazdžionis, and Jonas Aistis.

The results of this study may be of value to researchers interested in Lithuanian literary criticism and the work of Salomėja Nėris.

Keywords: critical reception, reception theory, review, critical article, annotation, horizon of expectations, criticism.